

په افغانستان کې د محمدزي کورنی اقتدار ته یوه خُغلنده کتنه

د محمدزي کورنی د امیرانو او شاهانو یوه لنډه پیژندنه

Ketabton.com

د ثور میاشت کال ۱۳۷۳ (۱۹۹۴م)
د کابل غربي سیمه،
جنگ په ټول شدت او وحشت دوام لري

سريزه

له پرون راهيسي دا سيمه نسبتاً آرامه ښکاري چه دليل يې لا معلوم ندی. نو نن د فرصت نه په استفادې په ډير احتياط ووتلم او د وچې ډوډۍ د اخيستلو لپاره زمونږ د سيمې نږدې نانوايي ته ولاړم چه د نان بايي مخې ته د خلکو غير عادي قطار او بير او بار وو. آوازې داسې وې چه گلبدين بيا د خوراكي موادو لاره د کابل په غربي سيمې هم بنده کړې ده او اوږه په بازار کې کم شوي دي. که څه هم د گلبدين او مزارې ترمنځه د رباني پر ضد د سولې تړون هم شوی دی، مگر ددوی قول او تعهد هيڅکله کوم اعتبار نلري.

نو وچې ډوډۍ ته د انتظار په همدې شيبو کې مې د خلکو تبصرو، خبرو او د جنگ اخبار ته غوږ نيولی وو. واره، زاره ټول په روانو حالاتو غږيدل. ډير احساساتي او له تشنجه ډکې خبرې اترې روانې وې. هر چا يو څوک ملامتول، بس هرڅه شکايت وو او ښيراوې وې. چا به د پرون آرمان کاوو او ځينو خو پروني د ننيو روانو وحشتونو عامل گانه. پدې گڼه گونډه کې ځينې ډير خام گوټي ځوانان هم وو، چه په هيجان يې د مشرانو خبرو

ته غوږ نيولی وو. په خبرو او مناقشو کې به کله کله د
ظاهرخان او داود خان نومونه او ددوی زمانې هم يادې
شولې. او بيا به بل په لنډه منډه خبروته راداخل شو او
خلقيان او پرچميان به يې وکنځل.

زما توجه يو خامکي حوان جلب کړه چه په ډيره عاجزي
او ټول صداقت يې وويل چه:

”زه خو هيڅ نپوهيزم چه دا داودخان او ظاهرخان په
کومه زمانه کې وو، کوم يو مخکې وو او په دوی بيا څه
راغلل.“

پنځلس کاله مخکې چه کله په افغانستان کې د کږو
لارې حزبي شوي کسانو د خپل وطن د وطنوالو په حقارت
او مرگ لاس پورې کړ او خلکو ته د هماغو ظالمانو له لاسه
خپل وطن او خپل کور او گور يو شی شو، نو ډيرو خپل
کور او وطن پريښود، مهاجر شول. چه بيا په پرديو هيوادو
کې د زيزيدلو افغانانو نسل نن پنځلس کلني ته رسيدلي
دي. مگر د اکثرو لپاره د خپل وطن د تاريخ کيسې چا
ندي کړي. او که يې کله نا کله هغه کيسې اوريدلي هم
وي، اکثراً له غرضه ډکه تحريف شوي کيسې دي. په دغو

خامگوتو ځوانانو کې ځينې حتی پدې هم نپوهيزي چه د
ظاهر خان پلار څوک وو؟

ددغه هلک عمر د ۱۹ او ۲۰ کالو په شا او خوا کې تخمین
کیده او معلومیده چه تقریباً ټول عمر يې (ممکن ۱۴ يا ۱۵
کاله) له افغانستان نه بهر يا د پاکستان په کمپونوکې او
يا هم د ايران په کمپونو کې تیر کړی وو او اوس اوس
بیرته کابل ته راغلی وو.

ددې ځوانکي خبرو ډیر خپه کړم او ددې نسل په حال مې
سخت افسوس راغی. په رینبیا هم دوی به په هغو کمپونو
کې څه زده کړي وي، چه حتی د ابتدایي مکتب په درسونو
کې به دوی ته یوازې د جهاد، اسلام، او د عربو افسانې
تدریس کیدلې. او یوازنی هدف د عربو غلامي وه او بس.
که څه هم چه له ډیر روحي او عضوي فشار لاندې ددې
بدو ورځو چه پدې سیمه کې جنگ په ټول وحشت روان
دی، د روانو حالاتو د ورځني یاداشتونو په لیکلو ډیر
مصروف یم، مگر د یو قوي عزم د تعهد له مخې مې وار له
واره تصمیم ونيوو چه د یاداشتونو ترڅنګ به یو ډیر لنډ
نوټ د افغانستان په تیرو حالاتو ولیکم، چه د ثور د کوتاه

له ورځې نه به د ماضي په لور گام واخلم او يوه ځغلنده
نظر به په هغو تيرو تاريخي وقايعو وکړم. او حد اقل د
محمدزي خاندان تر پيله يوه لنډه تاريخچه ددوی د
پيژندنې په هدف ځوانانو ته او ځينې نورو هغو افغانانو ته
چه لدې تاريخي وقايعو څخه نه ناخبره او ليري پاته شوي
دي د يوه رهنما په شکل ورکړم. پدې اميد چه که گوندې د
لوستونکو لپاره يو رفرنس او د سبا په لور يوه روښانه آئينه
شي.

- ۱ -

د ثور کودتاکال ۱۳۵۷ او د ثور اومه نیټه

په هغه ورځ یوه عسکري کودتا وشوه. په نورو هیوادو کې اکثره کودتاوې چه شوي د شپې له مخې شوې دي، یا کامیابه شوي او یا هم ناکامه شوي. بیا نو کودتاچیان محاکمه شوي دي او ډیرو خپل سرونه هم بایللي. مگر د کابل کودتا په رڼا ورځ کودتا وه او یو څو ساعته وه. دا کودتا یوه حزبي کودتا وه چه د کابل په ځینو عسکري قشلو کې په آیډیولوژي مایه شوې وه او د ځینو پوځي قشلو د ځینو افسرانو په سینو کې پخه شوې وه. چه لس- پنځلس کلن حزبي تبلیغ او آیډیولوژیکي فعالیت ئې خټ ته درلود.

آیډیولوژي چه څومره په ټول جهان کې د هر هیواد دننه په دوو نومونو او په یو ټینگ سیاسي قالب کې یو د بل په ضد رواج موندلی وو، هغه یو چپ وو او دوهم یې بنسټ وو. له چپ څخه مقصد سوسیالیزم او کمونیزم وو چه

د مارکسیزم مشترکه ریښه ئې درلودله. او ښی چه وو نو
 د هر رنگه ارتجاعي افکارو، تمایلاتو، که دا سیاسي
 اقتصادي وو او که مذهبي وو یوه خهره وه. که لنډه شي
 نو د ترقي نوم "د چپ" نوم وو او د پس مانده گي او
 احتیاج او تعصب نوم په "ښي" یادیده.

دا دوه جریانونه د فرانسې له ستر انقلاب څخه "۱۷۸۹م"
 راهیسې چه څومره سیاسي ماضي لري، مگر
 آیډیولوژیکي مشخصتوب ئې په برخوردونو له مارکسیزم
 سره پیدا کړ. نو دا جریان طبعاً افغانستان ته هم داخل
 شوی وو، کله پټ او کله لوڅ ښوریده. دا د خپلې زمانې
 منل شوی جریان او غږ هم وو.

د چپ آیډیولوژي نظري افکار یواځې سیاسي او
 اقتصادي نوي نظریات نه وو، بلکه ورسره سره د
 اجتماعي او فلسفي ژورې څیړنې او تاریخي مشتملات
 ئې هم درلودل، چه په یو علمي پس منظر او په یو شعوري
 لرلید ئې تکیه درلودله. دا جریان نوی وو، نو چه څومره په
 علم ولاړ وو هومره هم د فلسفي پوهانو له خوا له بل هر چا
 نه په مخکې هرکلی شو. تجدد پسندو کسانو وغوښتل چه

له نظري حالت څخه ئې وباسي او د عمل ميدان کې د خپلو ټولنو په گټه ئې پياډه کړي. چه د گټو په سر کې د اقتصادي ژوند بدلون او بهبود وو. او له بهبود څخه مقصد دا وو چه فقير او ثروتمند يا سره نژدې شي او يا فقيران د ثروتمندانو تر منځه رامنځ ته شوې فاصلي ته ونگوري او نژديوالي يوې خوا ته پريزدي، بلکه د مصافې له منځه وړلو په ځای ثروت مندان له منځه ويسی.

په همدې ځای کې لارې بيليدلې، ځکه چه د نظر او کتاب ځای وینو او چرو نیوو. نظريه په حقيقت کې د يو بشپړ علمي موضوع په مطالعې ولاړه وه، چه تعليمي اړخ ئې د سواد د لوړې درجې آگاه کدر ميدان ته ويست. او هم ئې په همداسې يو عالي کدر تکیه کولای شوای، چه د خلکو د افکارو په علمي روزنه کې برخه واخلي. نو مکتب هم ورته ويل کيدلی شوای او د عدالت خواهي يقين د قناعت له لارې خلکو ته د سولې او تفاهم مهم مطلب وو. او چه د مکتب له مهم درس څخه گڼل کيده. ځکه نو دا لاره د مسالمت آميزي په عنوان خپل ځان بنود.

مگر دوهمه لاره چه د جبر او تشدد او حتی د جنایت لاره وه. دلچسپه داده چه هدف عدالت او مساوات وو، مگر وسیلې یې جنایت وې. نو به د جنایت له لارې گویا عدالت ته رسیدل. چه د روس د انقلاب د تاریخ لنډیز همدا دوه خبرې دي، چه د اکتوبر د کمونستي انقلاب (۱۹۱۷م) په نوم یاد شو، چه غوښتل یې د انسان په وینو د عدالت نوم ولیکي.

د دې دوو لارو د بیلیدو لپاره داخلي او خارجي مهم عوامل پدې دو جهتو کې په مستقیمه توگه دخپل وو. یو خو د خپل وخت داخلي او خارجي هغه حالات وو چه دا دوه لارې یې رامنځ ته کړې. نو ذهن هم له تاثیر لاندې، هم خپل داخلي تحولات تیروول او هم یې په راتلونکو تحولاتو خپل تاثیر پریښود. او د تحولاتو په جهت کې یې رول لوباوو.

د سواد درجه چه څومره مهم عامل وو، چه آیا د عدالت له عنوان لاندې به له جنایت او تشدد څخه کار آخستل کیده او که نه، د تحمیل حای به قناعت نیوو؟ قناعت له علمي پوهې څخه خپل انساني مقصد ته رسیده،

او تحمیل په شخصي عقدو او د زور په ناقصو وسایلو
ولار وو، چه عاقبت به ئې هم خپل علت ته ورته وو او
دردناکې نتیجې به ورسره وې.

د چپ او بنې په نوم د آیډیولوژیکي مبارزې ریښې او
د انگیزې اصلي حای غرب وو نه شرق. حکه چه دا له
ابتدا نه په اقتصادي شرایطو ولاړه مفکوره وه او علت ئې
دا وو چه غرب د صنایعو د تخنیک د پیشرفت د لارې پیش
قدم قوت وو. نو خبره د کارگرانو او د سرمایه دارانو تر
منحه وه، نه چه د مذهب په نوم د کافر او مسلمان تر
منحه کوم یو مذهبي تضاد وي. کوم چه بیا په ډیرو شرقي
او اسلامي هیوادو کې دا د سوسیالیزم اقتصادي مسئله
په مذهبي تبلیغ منحرفه شوه.

د چپي افکارو نظریه چه کله د غرب د صنایعو له
اقتصادی داخلي تضادونو سره یو حای طبقاتي مبارزه
وگرخیده، چه خومره ئې د علمي مطالعې ضرورت درلود
هومره هم حای ئې بیا هم په همدغه دوو علتونو "اقتصادی
پیشرفت او د سواد درجه" غرب وو.

مگر خبره چپه واوښتله، د کارگرانو د انقلاب غز په روسیه کې پورته شو. دا د قلب او دروغو په تبلیغ ولاړ غز به تر هغه وخته په لا زیاتو دروغو تکیه کوله، چه بالاخره دروغو نشوای کولای چه دا کوږ بار له غورځیدو څخه وژغوري. حکه چه روسیه هومره مترقي هیواد نه وو چه تخنیکي پوهه، تخنیکي کادر، اقتصادي پیشرفت او عمومي سواد ئی یوه مترقي ماضي ولري. داسې ماضي ئی ندرلودله. خلک چه څومره فقر وهلي وو او چه څومره بیسواده وو، هومره هم په روسیه کې د دیموکراسي رینښې د افکارو په آزادي او بیان اوبه شوې نه وې. بلکه د یو نظامي دیکتاتوري او امپراطوري په شرطونو کې خلک تل ځوریدلي ساتل شوي وو.

او همدا علت وو چه فقر د عقدو او جبري وسایلو د استعمال یو ژور انتقام په ځان کې درلود، هغه هم پداسې وخت کې چه روس له جرمني سره په مخامخ د لمړي جهاني جگړې په شرایطو کې په جنگ کې وو. چه روس هم له دردناکو شکستونو سره مخامخ شوی وو او هم د فقر او ناداري دردناکې نتیجې یوه غمناکه څهره رامنځ ته

کړې وه. نو شکست خوړلې اردو نشوای کولای چه د علمی آیديالوژي په مدرسه کې د اقتصادي بڼه توب درس ولولي. حکه چه چپي آیديولوژي د کارگر د طبقې د خپل طبقاتي مبارزې مدرسه وه، نه د عسکرو او پوځي قوت آیديولوژي او سياسي مکتب. د حَمْکې فقيران د فابريکو له کارگرانو څخه لا زيات له تعليم او سواد څخه ناخبره وو.

نو په روسيه کې د کارگرو د طبقې آیديولوژي نه په فکري لحاظ د سواد مرحله درلودله او نه هم د صنايعو د پيشرفت پاڅه بنيادونه موجود وو. چه لمړی فکري انقلاب خپله مرحله په روسيه کې د کارگرانو تر منځه پځه کړي وی او تيره کړي وي، چه بيا وکړای شي له خپلې آیديولوژي نه خپل بيرغ جوړ کړي او په خپل لاس ئې ورپوي نه د پوځ په لاس.

پوځ چه خپله د فابريکو د ماشين نيولو په حای په لاسو کې برچې لري، کارگره طبقه نه وه او د برچو په نيولو ئې لاسونه تربيه شوي وو. نو پوځي ذهن، هغه هم د فقر په داخلي عمومي شرايطو کې او د جهاني جگړې د

شکست په عقدو یو انتقامي روزنه چه د روس د پوځ په برخه شوې وه، یو بل ځانگړی علت وو چه د آیډیولوژي له بهانې لاندې پوځ د یوې وسیلې په توگه استعمال شو او کودتا ته انقلاب وویل شو.

د دیموکراسي او د علم د وړنگو مشخصتوب همدا
دی چه ذهن له وحشت څخه منع کوي، او همدا انساني
 روزنه ورکوي. او که دا مرحله نه وي او د علمي تربیې
 ځای که خالي وي، بیا نو د علمي پوهې او انساني عقیدو
 ځای په هغې ټولنې کې د راز راز عقدو خشم نیسي. او
 نتیجه یې د ټولې اجتماع د ژوند لپاره د عدالت پاک مقصد
 نه نیسي، بلکه هغه څه چه منځ ته راځي هغه د ظلم لاس
 او ظالمان عوض کيزي او هيڅکله ظلم له منځه نه ځي. کوم
 چه په روسیه کې همدا کار وشو او بیا هم له ظلم او
 وحشت څخه کار واخستل شو.

د روس د دې ظالمې دیکتاتوري دوام په افغانستان کې
 د ثور "۱۳۵۷" د کودتا په نوم یاد شو. چه د روس د
 استبداد سیوری وو چه بیا یې هم په عقدو تکیه کړې وه.
 او له قامی، مذهبي، شخصي او با الخاصه د روشنفکري

له عقدو څخه ئې نشئت کړی وو او په همدغو ریښو ولاړ وو. نو ئې د سپینې ورځې کودتا ته په رڼا رخ د کارگرو د انقلاب نوم ورکړ. چه نه موږ صنایع درلودل، نه مو خلک په سلو کې ۹۵ فیصده د بیسوادي او جهالت له تیارو څخه خلاص شوي وو، او نه د یو واحد ملت د تاریخي تکامل مرحلې ته رسیدلي وو. بلکه له یونیم زر کالو راهیسې په شلم عصر کې یو امت پاته شوي وو. لکه څرنګه چه نننۍ اخواني دولت په همدې ریښو ولاړ دی.

کله چه د دې امت د سینو مذهبي تعصب ته د چاودنې ضمیمه او شرطونه برابر شول، نو د افغانستان په تاریخ کې یوه داسې سکه وچورلیدله چه مخونه ئې یواځې په سره او شنه رنګ بیلیدل. د کمونیزم وحشت او د اسلام جنایت او جهاد په ظاهر کې دوه بیل نومونه، مګر په یوه واحد خصلت د افغانستان په وړاندو کې یو لاس شول.

دواړو له جنایت څخه کار واخیست، او دواړه له جهالت څخه زیږیدلي وو. په دواړو کې د افغانیت په ضد تعصب پوخ شوی وو. نو چه څومره په جنایت کې انساني عاطفه نه وي، هومره هم له جنایت څخه تر دا ننه د بشر په ټول

تاریخ کېې څوک عدالت ته رسیدلي ندي.

چه بالاخره د سکې سور مخ د سکې شین مخ ته طلايي چانس برابر کړ او کمونیزم د اخوانیزم په سر د سروزرو اقتدار تاج کینود، چه د اخوانیزم لوی ترین آرمان وو.

نو افغانستان نه یوازې چه د ترقی په لور روان نشو، بلکه د تیرې پیرې ټولې علمي، کلتوري او اجتماعي لاس ته راوړنې یې د اسلامیزم په خبیثه لاس یوه پیرې شاته وغورځاوو.

دا وو د تیرو څوارلس کلونو لنډه سریزه او ترې پاته د غم لوی داستان.

دا چه پسله هغې خونړۍ ورځې په افغانستان څه راغلل، زما په نورو مختلفو یاداشتونو کې په مفصل ډول د ورځني پېښو د فلسفي تحلیل او تبصرو سره ذکر شوي دي.

- ۲ -

سردار محمد داود خان

کال ۱۳۵۲ د سرطان د میاشتې شپږویشتمه نیټه

د افغانستان خلکو په همدې نیټه د کابل له رادیو څخه یو نوی غږ واورید، چه د دواډ خان له خولې څخه اووت او هغه د "جمهوریت" نوم وو، کوم چه داود خان اعلان کړ. د دواډ خان پلار سردار محمد عزیز خان نومیده. سردار محمد عزیز خان څلور نور وروڼه درلودل چه یو سردار محمد نادر خان وو، دوهم سردار محمد هاشم خان وو، دریم سردار شاه ولي خان او څلرم سردار شاه محمود خان وو. د دې څلورو واړو وروڼو زیږیدنه او د ژوند یوه برخه په برطانوي هند کې چه د امیر دوست محمد خان د فرار تر زمانې پې د خپلو پلرونو د تیر ژوند داستان غوټه شوی دی رسیږي. له هغې جملې څخه نادر خان په کال ۱۸۸۰م په هند کې وزیږیده. او کله چه د امیر عبدالرحمن خان پاچاهي تیره شوه او نوبت پې خپل

زوی امیر حبیب الله خان ته ورسید، نو بیا امیر حبیب الله
 خان د خپلې کورنۍ غړو ته دا اجازه ورکړه چه کولای
 شي افغانستان ته راشي، مگر پدې شرط چه آرام
 کشیني. نو کله چه نادر خان افغانستان ته راغی ۲۵ کلن
 وو په فارسي ډیر کم پوهیده او په پښتو ژبه هیڅ نپوهیده.
 دا فامیل که په ظاهره توگه آرام وو، مگر ډیر پخواني
 حسابونه ئې تر خپلو منځو درلودل چه له پټو لوڅو داخلي
 لانجو ډک وو. د دې داخلي برخوردونو پرسیدل یوه ورځ نه
 یوه ورځ یوه چاودنه په ځان کې خامخا ساتله. چه
 بلخاصه د ظاهر خان د پاچاهي موده نورو ځینو
 سردارانو ته د تحمل له حد څخه اووښتې او اوږده شوې
 وه. کوم چه د ترو له زامنو څخه سردار داود خان او رقیب
 ئې د سردار شاولي خان زوی سردار عداولي خان تر
 منځه میدان ته په وتلو شوی یو داسې رقابت وو چه
 سردار محمد داود خان په خپل فامیل کې پاچاهي ته
 سترگې نیولې وې. او دې سترگو باندې ظاهر خان پوره
 خبر وو، مگر سردار عداولي خان ئې چه زوم هم وو د
 اردو په مهم مقام مقرر کړی وو، چه د داود خان د

احتمالي نظامي فعاليت چه سلطنت او د ظاهر خان د
تخت لپاره ئې که خطر پېښاوو مخه ونيسي.
مگر د شلمې پېړۍ آخيري لسيزي وار په وار د
شاهانو د تاج او تخت زمانه په خپو وهله او وراسته
تختونه د ماتيدو له خطر څخه د بچ پاته کيدلو کم چانس
درلود. بيا بالخاصه چپي آيدیولوژي د ترقي او د نوی
معاصر مدنيت په توگه خپل غز د جهان په ټولو هیوادو کې
خپور کړی وو. داود خان دا غز د یوې وسیلې په توگه د
خپل پټ مقصد لپاره اوریدلی وو او منلی ښکاره کیده.
مگر نه پدې مانا چه په کارگري انقلاب سلطنت واپروي او
نه پدې آرمان چه لمړی هدف افغانستان وي، بلکه لمړی
مقصد د داود خان په زړه کې غوټه شوی د اقتدار او
قدرت پټ او پرسیدلی غوټه وه، چه د سلطنت او قدرت په
راس کې وي او بل فاميلي رقيب له خپل حان نه لوړ
ونلري.

سردار داودخان د اردو زاړه عناصر چه د سردار
عبدالولي له لاس او نظارت لاندې د ظاهر خان د پاچاهي
په وفاداري کې وو پریښودل، د هغه په حای ئې له خپل

نظارت لاندې د پوځي کدر روزلو ته په یو لوی پلان ملا وتړله. چه هغه یوه نوې سیاسي داسې لوبه وه چه د آیډیولوژي ترکیب ئې درلود. نو ئې دا نوي افسري ځوانان پرله پسې په هغه وخت کې روسئې ته واستول، چه کله داود خان صدراعظم وو. دا هغه تخمونه وو چه داود خان به خپله لوبه د دغو تخمونو په حاصل گټله. آیډیولوژي چه د سوسیالیزم تیوري وه او سوسیالیزم د ترقي نوی سیاسي جریان هم وو، نو سردار داود خان لدې لارې په افغانستان کې د مترقي کسانو د تر لاسه کولو شطرنج هم لوباوو. هغه هم پداسې وخت کې چه ماسکو د ټولو مترقي نهضتونو سمبول او د رهبري د پیشقدمه مقام تبلیغ د جهان د پیرو هیوادو په دننه کې بې حده موثرې نتیجې رامنځ ته کړې وې. چه ډیر نړیوال چپي احزاب د ماسکو د تبلیغ په لومه کې لویدلي وو. چه ډیرو ته ماسکو د ترقي او عدالت کعبه گرځیدلی وو.

په افغانستان کې د دیموکراسي د نهضت آرمان او ترقي غوښتونکي افکارو ډیر پخواني پټ او لوڅ غږونه او خوځیدونکي موجونه وو چه د ځینو وطنپرستو کسانو په

سينو کېې ټې ريښې درلودلې. چه د شاهي رژيمونو
 ارتجاعي خنډونه ټې له هغې لارې ليرې کول غوښتل کوم
 چه د افغانستان د ترقي په مخکې پراته وو. چه پدې
 سياسي جريان کې ځينو افغانانو د مطلقه شاهي رژيم
 په ځای مشروطه رژيم غوښت او ځينو جمهوري نظام
 غوښت. خو پدې غوښتلو کې د افغانستان لپاره ترقي او
 ديموکراسي يوه ملي آرزو وه او افغانستان ټې د
 افغانستان لپاره غوښت. کوم پردی سپيرونې پکې نه وو
 چه غلامي پکې وې، که دا غلامي سياسي وي او يا که د
 آيدیولوژي غلامي وي. بلکه دا يوه نيکه ملي جذبه وه چه د
 ملت پرستانو آرمانونه پکې پراته وو.
 دا آرمان په ډيرو برخو کې د سوسياليستي
 آيدیولوژي جريان ته لاره پيدا کړه، ځکه چه سوسياليزم په
 خپله کتابي ژبه چه څومره عدالت ستاينه او د بيوزلو په
 ملاتړي ولاړه وه، هومره ټې د خارجي هيوادو تسلط هم
 بيدريغه رداوو. او چه څومره د سياسي ارتجاع په ضد وه،
 هومره هم د اقتصادي ژوند د عدالت په طرفداري وه. نو د
 افغانانو د ملي نهضت خوځيدلي تلاشونه خارجي دښمن

په خپله خاوره کې لید، چه افغانستان لا خپل پوره
 استقلال گټلی نه وو او زموږ په خاوره انگلیسانو سیاسي
 تسلط درلود. او هم پدې هیواد کې له همداسې پردي
 تسلط لاندې پردي پلوه تخت او د هغه واکداران لیدل. او
 که بیا افغانستان له خارجي تسلط څخه آزاد هم شو، مگر
 د ځینو په پکر جمهوریت نه وو راغلی او د ځینو په پکر
 کې خو لا دا هم وو چه لکه د روسیې په شان رژیم ولرو
 چه هلته هیڅ طبقاتي او ملي ستم نشته، فقر نشته. او دې
 ته ورته تبلیغونو له اغیزې لاندې پیرو ته روسیه د دنیا په
 سر جوړ شوی جنت معلومه.

پدې توگه پیر پاک احساسات او ملي آرمانونه چه که
 له یوې خوا په خپل ملي تعهد پاک پاته شول، مگر پیر ئې
 د سوسیالیزم له عنوان لاندې د ماسکو د دام دانې
 وگرځیدلې او پدې پوه نشول چه په ماسکو کې تبلیغ په
 آیډیولوژي اصل باندې حاکمیت درلود او په حقیقت کې
 دروغو حکومت کاوو. او دا دروغ او منافقت وو چه د نورو
 هیوادو د پاکو احساساتو خاوندانو ته دام او لومې
 وگرځیدلې. چه بیا پیر پکې منحرف شول چه درد ئې پدې

هیواد کېې څوارلس کاله زیات غمونه پیدا کړل. او
 افغانستان ئې په پیړیو د ورانیو کندی ته وغورځاوه.
 سردار محمد داود خان هم د دغو دردونو په راس کې
 د عمده عامل په توګه علتونه وروزل، چه بیا ئې په هماغه
 کادر کوم چه د ده له خوا روسیې ته لیږل شوي افسران وو
 او اکثره ئې د ماسکو د تبلیغ په لومو کې لویدلي وو، چه
 حتی ملي جریان ته ئې په افغانستان کې ارتجاعي افکار
 ویل، کودتا وکړه چه داود خان ئې مطلق قدرت ته ورساوه.
 د سردار داود خان کودتا کوم پراخه کودتائی یا
 نظامي محتوا او رقیب ندرلود. بلکه یو شاه وو چه هغه څو
 هفتې پخوا ایطالیا ته تللی وو او دوهم فامیلی سړی
 سردار عبدالولي وو، چه د مرکزي قواوو قوماندان وو. د
 هغه کور ئې محاصره کړ، وئې نیوو او بندي ئې کړ. او
 کله چه نور خپل پخواني آرمان ته ورسید، نو ئې څو
 میاشتې وروسته خپل د آکا زوی له زندان څخه خلاص کړ
 ایطالیا ته ئې ولیږه او پادشاه ته ئې هم د سردار اعلی په
 عنوان معاش مقرر کړ.

داود خان د سياست بازی يو عجيبه معجون جوړ کړی وو، چه د سياسي ترکيب له مخې يوې خوا ته د داود خان خپل "خطاب" پروت وو چه د افغانستان خلک ئې مخاطب کړي وو (خطاب به مردم افغانستان)، او پکې د نوي جمهوري نظام د پروژو او پلان محتويات څرگند شوي وو. خو څومره چه دا محتويات د خپل وخت د يو مترقي او ملي پلان غږ وو، مگر له بلې خوا د دې پلان لاسونه ئې اکثراً هغو لاسو ته سپارلي وو چه هغوی له ماسکو سره د ملي افکارو او ملي نهضت په ضد تعهد درلود. چه دا تعهد د ماسکو د تبليغي نفوذ له اغيزې لاندې دوی ته منل شوې عقیده وه. چه د دوی افکار ئې تر دې حده مسموم کړي وو چه په جهان کې د غرب امپرياليزم او د هيوادو دننه ملي جريانونه دواړه د سوسياليزم او کمونيزم په وړاندې ارتجاعي او د کمونيزم او سوسياليزم په ضد، بالاخره ناقصې پديدې دي. دا رنگه کسان چه په نظامي چارو کې د داود خان له خوا په روسيه کې روزل شوي وو او بيرته د تحصيل په پای کې له ماسکو نه ئې خپل هيواد ته همدا ناروغي او گمراهي راوړې وه او پدې

عقیده ئېي داود خان ته کودتا کړې وه چه جمهوریت له شاهي سلطنت څخه یو مخ په وړاندې مترقي گام دی. مگر د ترقي آخري پړاو چه له کمونیزم څخه عبارت دی نو به د داود خان په جمهوریت کې ملي پروژې او په هغه تړلي نهضتونه پیره وده نکوله، ځکه چه د کمونیزم په لار کې ئې خنډونه پیدا کول. او د همدې مفکورې په تعهد په افغانستان کې د پرچم په نوم حزب موجود وو او دا کودتائی افسران په سلو کې ۹۹ د همدې پرچم غړي هم وو او د همدې حزب اکثره لاسو ته ئې د جمهوریت اکثره ملي او مترقي پروژې وسپارلې. داود خان نیوهیده چه که چیرې د خپل هیواد د ملي پراخو پروژو پوډی د ماسکو د تناره په اور پخول غواړي، نو پداسې پوډی ئې غاښونه هم خامخا ماتیدل.

کله چه داود خان د خپل سیاسي معجون نقص ته پام شو، دا پداسې وخت کې وو چه د خپل اقتدار له گټلو وروسته پیر ژر ماسکو ته تللی وو او د دنیا د نورو هیوادو په داود خان شک راغلی وو چه آیا واقعاً ماسکو پلوه کمونسټ دی، هغه هم په افغانستان کې؟ چه د کمونیزم

نوم د پرچم او د خلق په گوند تمثيلیده، کوم چه دا دوه
 حزبونه په مطلق اکثريت د ماسکو په غلامي مشهور شوي
 او بدنامه شوي وو، نو آيا داود خان هم يو پرچمی وو؟
 حکه هغو افسرانو چه داود خان ته تخت او قدرت گتلی وو
 په سلوکې ۹۹ پرچميان وو او هم داود خان د خپلو پروژو
 د پيرې برخې پير واک د پرچم په حزب منسوب کادر ته
 ورکړی وو. نو داود خان چه کله خپل نقص ته پام شو چه
 سخت غولیدلی، نو په پير تلوار ئې مخ له پرچم څخه
 وړاوو چه دا يوه بله اشتباه وه، حکه چه دا له ماسکو
 څخه مخ اړول وو. چه ماسکو داسې اشتباه منلی نشوای
 هغه هم پداسې شرطونو کې چه د ماسکو او د غربي
 هیوادو تر منځه "سور جنگ" په اوج کې وو او د يو
 جهاني جنگ خطر وار په وار د جهان په سر سيوری
 غورځولی وو چه مقصد له اتومي جنگ څخه وو. کله چه
 داود خان دا سياسي مانور تر سره کاوو، مگر وخت تیر
 شوی وو. لکه څومره چه په افغانستان کې دننه د
 جمهوريت له اعلان سره ملي او مترقي پاک نيته او
 وطندوسته عناصر د داود خان لاس د پرچم د حزب په

لاس کېې ليدلى وو نو سخت نا آرامه او ناراضه شوي وو. او له بلې خوا غرب د ماسكو په ضد په افغانستان کېې د معمول له مخې د اسلام او مذهب له وسلې څخه په کار آخستلو لاس ايښى وو چه هغه د اخوانيزم زنگ وهلې چاره وه چه ئې د فعاليت ميدان ته د مذهب له كيتې راوويستله. نو د جمهوريت په ضد ئې فعاليت شروع كړ، چه هدف پكې د ماسكو او كمونيزم د بې ديني په تبليغ ټكول وو. نو له داود خان څخه چه څومره د افغانستان ملي عناصرو مخ اړولى وو، ورسره ماسكو هم مخ واړاو او غرب او اخوان او د هغه څټ ته اسلامي هيوادو هم مخه ورنكړه. نو داود خان پداسې محاصره كې پاته شو چه دننه په هيواد كې ئې په جاسوسانو تكيه وكړه او پوليسي تشكيلات ئې د ځان د بقا لپاره وسيله وگڼله. او ورځ په ورځ ئې اعصاب خرابه كيدل چه له پخوا څخه په "ليونې شهزاده" مشهور وو، نو خپل پخوانى خصلت ئې يو ځل بيا په بنورولو شوى وو.

داود خان پرته لدې اشتباهاتو خپل دوه همسايه گان "پاكستان او ايران" هم له ځان څخه مرور كړي وو. چه يو

خو د جمهوريت د اعلان په لمړي خطاب کې يې د
پشتونستان مسله وار له واره راواخستله. چه دا يوه خيالي
نقشه وه چه گويا پشتونستان به د کابل د حکومتونو په
لاس آزاديږي. د افغانستان حکومتونو د خپل هیواد د
احتياج بار نشو ورلاى نو د پشتونستان مسله خو يو
خيالي طرحه وه چه د افغانستان هيڅ يوه واکدار پدې
مسئله کې صادق او د زړه له کومې وفادرا نه وو. بلکه له
پاکستان سره يو کشاله داره سياسي ناندری وه. بل د
هلمند د اوبو او د سيستان د پخواني ناقص ویش هغه
زور قبر چه د افغانستان او د ايران تر منځه پروت وو، نو
داود خان دا زور قبر رالوڅ کړ. نور نو داود خان نشو
کولای چه د خپلې پرله پسې اشتباگانو په سر آرام پاته
شي. هره خوا به ئې چه لاس آچاوو په تش لاس به پاته
شو، اوبو وړی وو، غرقيدل ئې حتمي وو.

په هغو لاسو د داود خان سینه په مرميو سوروی
سوروی شوه چه په لاسو کې ئې د روس وسلې وې او په
مغزو کې ئې د روس د آيدیولوژي تعهد پروت وو. او همدا

کدر د داود خان په لاس په روسیه کې روزل شوي وو چه
لمړی ئې تخت ورته وگاټه او بیا ئې ژوند ترې واخیست.

- ۳ -

اعلحضرت محمد ظاهر شاه

کله چه له نن څخه د پرون په لور گام آخلو او د محمد ظاهر شاه په سلطنت پښه زدو، نو د کابل د ارگ دننه په تخت څو واکمنانو تکیه ووهله. چه له ظاهر خان نه وروسته داود خان وو، چه په تخت ئې وینې توېې شولې. نورمحمد ترکی په همدغه عاقبت دچار شو، په تخت باندې دخپل نژدې شاگرد او همکار حفیظ الله امین په لاس یې وینې توېې شولې. او بیا تخت حفیظ الله امین وگاټه. دا سړی هم روغ او ژوندی پاته نشو، ووژل شو. پدې حل ببرک کارمل د ماسکو په مټ وواژه. او چه کله خبره کارمل ته راورسیدله نو ببرک کارمل د ماسکو په امر روسئې ته تبعید کړل شو، چه په ژوندینې تر ډیرې مودې تری تم وو. او بیا نوبت ډاکتر نجیب الله ته راورسید، چه بیا په تیښته وتښتیده او داسې تیښته چه په ټول افغانستان کې ئې ځان ته د پناه ځای نه وو پرې ایښی، نو په کابل کې د

ملل متحد په تعمیر کې ئې د ملل متحد له حمایې لاندې پناه واخستله. او بیا چه نن په تخت اخوان ناست دی.

رابه شو د اعلیحضرت محمد ظاهر شاه د تبعید کیسې ته، چه په ۱۹ کلني هغه وخت په تخت کشیناست چه بیا هم دا شوم تخت د ظاهر خان د پلار په تویوو شوو وینو لوند وو. لا یو خام گوټی حوان وو چه په تخت کشیناست. ظاهر خان له داسې تخت نه هم کرکه کوله او هم د پلار د ورثې ډار ئې په زړه کې وو. مگر ترونو ئې مجبوره کړ چه پاچاهي ومني. نو ئې د ظاهر خان په تخت باندې د محکم ساتلو په مقصد د حکومت واگې دوی په خپلو لاسو کې مضبوط ونيول. مگر ظاهر خان د خپل پلار د ورثو حادثه تر ډیره وخته د ډار په بحران کې په حان کې وساتله، نو لا له هغه وخته ئې چرسو ته پناه وپورله. او آکا گانو ئې د ساعت تیری هر څه ورته مساعد کړي وو، چه بیا ئې پاریس ته د افسري اکاډمي تحصیل ته واستاوه. ظاهر خان د کله کله لمونځ کولو په څنگ کې د مطالعې سره یې هم ډیره مینه وه. د مطالعې داخلي

مضامين ئېي بالخاصه د امير عبدالرحمن خان له سترگو
 خڅه د افغانانو د پيژندنې موضوع د ظاهر خان لپاره يو
 آموزنده مطلب وو. چه بيا د همدې موضوع په ارتباط هم
 ئېي د امير عبدالرحمن د پاچاهي تاکتيک ځان ته پند
 گرزولي وو، چه دا پند او ظاهر خان ته لوی درس د امير د
 نصيحت نامه او يا وصيت نامه په نوم د هغه امير د
 تجروبو غنا وه. چه آيا امير له شلو کلو زيات پاچاهي نه
 وروسته بالاخره څرنگه يوې نتيجې ته رسيدلی وو چه خلف
 ئېي بايد څرنگه لاره غوره کړي. آيا لکه خپله امير چه په
 توره، زندان، جاسوس او قهر ئېي تکیه کړې وه؟ آيا
 راتلونکو به هم د هغه امير توره په لاس کې آخيستله؟ او
 که نه د وصيت نامې بالخاصه دريمه ماده به د ظاهر خان
 لپاره د پاچاهي کولو د لارې شمه گرزيدله او هغه ماده دا
 وه:

- زما په فاميل مربوط راتلونکی خلف به "خپل هیواد
 ته پداسې سترگو گوري چه په هیواد کې ټول خلک خپل
 اتحاد وساتي شي. او په منځ کې د مذهب او د قام فرق
 او بيلتون تله په مذهبي او قامي نفاق د راتلونکي شاه په
 لاس پورته نشي. او هيڅ قام ته له بل قام نه او هيڅ

مذهب ته له بل مذهب نه باید امتیاز او ترجیح ورنکړل شي. شاه باید له ټولو خلکو سره بې له کوم تبعیض نه یو شان معامله وکړي، چه وکړای شي د اولس اتحاد وساتي ...". گرچه دا وصیت یې رسماً تگ لاره کړه، مگر قومي برتري تر ډیره په عمل کې پاته شوه. او د وصیت نامې څلرمه ماده:

"ددې مقصد د ساتلو موضوع د شاه لپاره یو اساسی هغه مطلب دی چه باید پوه شي چه آیا د اولس اتحاد او وحدت څرنگه وړانيزي؟ دا اتحاد له دننه شاهي خاندان څخه ماتيزي. پدې شرط چه نامزد شاه که چیرې د دولت واگي د خپلو زامنو لاسو ته په عسکري برخه کې وسپاري، نو د شهزادگانو تر منځه په عسکري مټ او قوت جنگ راځي او د اولس د اتحاد شیرازه شکيزي...". پنځمه ماده:

"ټول کارونه به د قانون له مخې کيزي، شریعت د آخرت د کارو خبره ده...".

شپږمه ماده: "شاه باید پوه شي چه اولس ئې څوک دي؟ چه کله ئې خپل اولس وپیژانده نو به د ترقي لاره په

مدارا او په تدريجي توگه، مگر په غور تطبيق او تعقيبوي، هر گړندی گام مخې ته لويدل لري...“.

اوومه ماده: "هر مهم کار به په مشوره شروع کيږي".
امير عبدالرحمن خان د مشورې لپاره هغه مشاورين چه شاه ورسره مشوره کوي په دريو حصو تقسيموي.
يو: له خانداني مشرانو او سردارانو سره.

دوهم: د قام له خانانو سره، کوم چه د دوی په منع کې مشورې ته د قام خاص مشران ټاکل شوي وي.
درېم: مذهبي کسان.

"لاکن بيا هم داسې کسان لا تر اوسه کافي درجې او لياقت ته رسيدلي ندي، نو حکه شاه به خپله د بنو او بدو تر منځه د انتخاب لياقت تر لاسه کوي. او بالخاصه د اردو قبضه به د نا اهلو کسانو لاسو ته نه سپاري او مخالفونو ته به واک نه ورکوي...“.

اتمه ماده: "شاه بايد اصلاحات طلب وي، مگر نه چه په خلکو کې د منفي هيجان علت وگرزي. او مخالفينو لاس کې تبليغ شي نو به په شمار او کرار گام اخلي".
نهمه ماده: "د افغان نسل ته د فرنگي تحصيلاتو لاره تر

آخړه پورې خلاصه پريښودل زما د راتلونکي خلف وظيفه ده. او ما يواځې دا وکړل چه د افغانستان سرحدونه ټينگ په توره داسې وټاکم، داسې کرښه تيره کړم چه ورانول ئې د کوم غليم په خيال کې آسانه کار نه وي. او ما دوهم کار چه وکړ هغه دا لړمان مې ليرې کړل. د چا مې سر وزابه د حينو لړمانو مې لکۍ ورپرې کړې. نو دا دوه لمرې مادې ما تر سره کړې، راتلونکي مادې به راتلونکي تر سره کوي... ”. تاج التواريخ، دوهم جلد، ۲۱۱ پاڼه.

اعلحضرت ظاهر خان چه کله په حان د ”توکل په خدای، (المتوکل علی الله)” لقب کيښود، نو ئې واگې په لاس کې ونيول او د خپل فطري او ذاتي خوی له کبله له پاچاهي نه زيات د ملنګي په سلوک او په نرم ګام آخستلو د واکداري په لاره رهي شو. پوهيده چه له څرنګه خلکو سره مخامخ دی، نو د حان حفاظت او د افغان د خلکو د کرکتر او خوی دوه مهم اصل ئې سره نژدې کړل. او د خپلې پاچاهي همدا سلوک ئې تر آخړه د يو مهم پرنسيب

په توگه په نظر کې ونيوو او مراعات ئې کړ چه هميشه به نرم گام اخلي.

بل داچه اعليحضرت ظاهر خان د مطالعې موضوع له افسري نه زيات فلسفي او تاريخي مضامين وو، چه فرانسوي ژبې پدې لاره کې زيات کومک ورسره وکړ، چه د خپل خوی په تناسب ئې نرم مضامين خوښول، حکه نو شخصي ذوق ئې هم د "موزائيک" هنر وو. چه حینې خالي وختونه به ئې په همدې مشغولا تيرول.

هيڅ بل پاچا به په افغانستان کې لکه محمد ظاهر شاه داسې په دو مخالفو تيزو د قضاوت په تله کې هم په سپاس او هم په نفرت تللی شوي نه وي، لکه کوم چه همدا شاه له همداسې قضاوت او له همداسې تهمت او تقدير سره مخامخ شو. دا حکه چه علت د زمانې په سترگو ارتباط لري، چه آيا د ظاهر خان د ښه او يا بد په هکله د قضاوت تله د زمانې په کومه تيزه پورته کيزي. او يا د کومې زمانې له سترگو ظاهر خان مطالعه کيزي؟ نو به بيا هغه وخت اشتباه ته کم حای پاته شي.

ظاهر خان ته د يو داسې هيواد واگې سپارل شوي
 وو چه د نيمې پيرۍ نه لا هم زيات وخت د افغانستان په
 اعمار او آبادي کې بې له موثر اقدام څخه وخت يا په
 هرج مرج کې تير شو، چه د سقاو د زوی "حبيب الله
 کلکاني" پاڅون له ځان څخه د جنگ وراني پرېښودله. يا
 د امان الله خان د پلار د وخت د بې حرکتې "په ما څه"
 ذهنيت محافظه کاري مرحله په افغانستان کې خالي تيره
 شوه. چه کله د ظاهر خان په اوگو د يو خالي افغانستان
 بار کيښودل شو دا له انکار څخه ليرې حقيقت دی چه
 ظاهر خان پدې خالي وطن کې د تقدير وړ خدمتونه د دې
 هيواد د شرطونو د هر اړخيزې مطالعې په نظر کې نيولو
 سره سر ته ورسول. که دا د معارف په حصه کې وو او که
 د خلکو د افکارو له آزادي څخه د فيض او تربېي اخستلو
 د تدريجي خوځيدو له پاره پرانستل شوو لاره وه، چه د
 اوږدو هدفونو په مطلب په نظر کې نيول شوې وه او په
 عمل کې د دې لارې اعمار پياده شوی وو. دوطن په ليرې
 ترينو او انزوا ترينو ځايو کې دپوهې د لمړۍ تيزې او د

معاصر علم د آرمان د پوره کیدو تهدابونه کینښودل شول
 چه هغه ابتدائي مکتبونه وو.

خو ظاهر خان ولې منفوره شاه او عطول واکدار وو؟
 دا بله تیزه وه او دا بله سترگه وه او دا یو بل غږ وو چه
 ظاهر خان ئې په همدې تله تاله. دا سترگې د سوسیالیزم
 د جریان سترگې وې، د کمونیزم تیزه وه. او هم بې لدې
 چه د ظاهر خان غاړې ته څرنګه افغانستان له پرون څخه
 لویدلی وو، چه دې رنګه سترګو د افغانستان پرون او د
 افغانستان د خلکو د سواد د ژوند ذهني شرطونه نه لیدل.
 بلکه د همداسې سترګو خاوندانو خپلې سترګې هم نه
 لیدلې چه افغانستان د کوم مقصد لپاره ویني. او دې
 سترګو خپلې سترګې هم نه لیدلې چه د ظاهر خان په
 پاچاهي کې دومره د لیدلو شوې وې چه بې د ژبې له بیان
 څخه نه وې او د افکارو له آزادي سره یو ځای لوڅې
 شوې وې. نو معلومیده چه ظاهر خان په ژبو د دیکتاتوري
 زولانې ندي ایښي. مګر دا چه په هغو سترګو او ژبو کې
 د کوم مقصد لپاره څه پراته وو او ولې کږې شوې وې نو
 ګناه د هغه وخت د شاه نه وه.

او که چیرې بیا دا د نن ورځې د ورانۍ، د قتلونو، د چور، د نابودۍ غږ رامنځ ته شي، هغه وخت به دا حقیقت میدان ته اووځي چه دا ټول وران شوي علمي ذخیرې او د ژوند مادي بنیادونه د ظاهر خان، د هغه بد شاه، د هغه عطل او منفور شاه د جهد او تلاش د لاس نښې وې چه نن ټول نسکور پراته دي. او د نیم عصر تلاش او میراث وسوزیده چه حتی نن له یوې کوڅې نه بلې کوڅې ته تگ د مرگ له تهدید لاندې د افغانانو ژوند د وحشت په تابوت کې میخ شوی او محدود کړی دی چه د افغانستان په پایتخت یادیزي.

حکه نو د دې خاورې اوسیدونکي افغانان د خپل تاریخ د مختلفو مرحلو په آینه کې د خپل ځان او د خپل وطن د پیژندلو ضرورت او مسئولیت لیدل په واقعیت کې د یو تاریخي قضاوت تله پورته کول هم دي. نو بیا هغه وخت به نور د ړندو سترگو مزل نه وي چه پدې پوه شو چه که د آزادی غوښتلو آرزو د یو ملت د بقا آرزو او لوړ آرمان دی، مگر که چیرې له همدې نعمت څخه د شومو مقصدو وسیله جوړیزي گناه د آزادی نده. لکه څرنګه چه د مکې

غلامانو او ماسکو غلامانو د ظاهر خان د وخت له آزادي
 څخه د وطن او خاورې په ضرر او دښمنۍ گټه پورته کړه.
 او جوړ شوو حزبونو افغانستان ته د پرديو لاسو د غلامي
 حنځيرونه راوړل. او چه هغه ساتل شوې شيرازه چه پدې
 هيواد کې لکه د نن په شان د هزاره، ازبک، تاجک او
 پښتون تر منځه د اسلامي احزابو په کين ماته شوله، ماته
 شوې نه وه. چه دا هم د ظاهر خان له ژبې اوريدل شوې
 د هغې ورځې خبره ده چه ويل ئې:

”زه طبيعتاً د يوې داسې سرې دروازې مخالف يم
 چه د وطن په مخ داسې پورې شوې وې چه څوک ئې له
 دننه څخه آواز نشي اوريدلی چه هلته څه تيريزي. که نوم
 ئې کمونيزم وي او که سوسياليزم مهم نده. او هم هغه
 شنې دروازې لکه د امريکا په شان چه په مخ خلاصې
 پاتې دي، داسې دروازې هم قلباً د افغانستان لپاره
 نغوړم چه يو قلف او کيلی ونلري...“.

نو د ظاهر خان د وخت د افغانستان د تاريخ هغې
 مرحلې که د اټوم د تخنيکي پوهې او د ساينس علم
 ندرلود، نو ظاهر خان واقعاً بد وو، مگر د افغان ميندې او

خویندې د تاريخ په هغې مرحلې کې هېڅکله سرتورې شوې نه وې، او په هیواد کې د ظاهر خان په قلم او امضا د یوه افغان د وینو تویه ولو فرمان هېڅکله صادر شوی نه وو، کوم چه د ماسکو او بیا د مکې د غلامانو په لاس د خلکو وینې توېي شوې او د افغانانو خویندې او میندې سرتورې شوې. ځکه نو داسې جنایتونه او وحشت ته ورسیدلو چه د پروڼ په آرمان پاته شولو. او سر له نوي څخه ئې د قضاوت نوې تیزې ته ئې په پام کړلو چه دا د پیژندلو د بیا شروع درس او نوې درسخانه هم ده گوندې ځان وپیژنو.

- ۴ -

محمد نادر شاه

د ظاهر خان پلار نادر خان د سردار محمد يوسف خان زوی وو. او د هغه پلار سردار يحيى خان نومیده. او د هغه پلار سردار سلطان محمد خان وو چه پلار ئې پايڼده خان وو "چه د زمان شاه وزير وو". او پايڼده خان د حاجي جمال خان زوی وو، چه دا حاجي جمال خان د ابدالي احمد شاه د قوماندانانو له جملې څخه وو. تر آمان الله خان پورې د کابل تخت د امير دوست محمد خان له گنډې څخه منسوب کسانو او وارثانو په لاس کې وو، چه د نادر خان له پاچاهي سره دا سلسله ختمه شوه او د هغه په ځای د امير دوست محمد خان د وراره سردار سلطان محمد خان چه د نادر خان غور نيکه کيزي دا سلسله جاري شوه. او ځکه نو د سردار يحيى خان او د هغه د زوی سردار محمد يوسف خان ژوند په برطانوي هند کې تير شوی دی. کله چه انگریزانو ته امير دوست محمد خان تسليم شو نو انگریزانو د دې کورنۍ

ټول غړي هند ته تبعید کړي وو. حُکمه نو نادر خان په هند کې وزیرید او کله چه په ۲۵ کلني افغانستان ته راغی د امیر حبیب الله خان له خوا په اردو کې وظیفه ورکړل شوله. چه بیا سپاه سالاري رتبې ته لوړ شو. او کله چه امان الله خان په تخت کشیناست نو نادر خان ټی د خوست د قول اردو قوماندان مقرر کړ او د استقلال د گټلو په کال ۱۹۱۹م نادر خان د خوست د اردو او د پکتیا د قامونو په قوت ژوب، وانه او ټل ونيوو. بیا نادر خان په کال ۱۹۲۱م تر ۱۹۲۴م پورې د دفاع د وزیر په توگه وظیفه اجرا کړه. او بیا د امان الله خان له خوا په سفارت فرانسې ته واستول شو. او له ۱۹۲۴م نه تر ۱۹۲۸م کال پورې په پاریس کې په همدې وظیفې پاته شو. نادر خان هغه وخت له فرانسې نه بیرته افغانستان ته راغی چه د سقاو زوی حبیب الله خان چه په "بچه سقاو" مشهور دی، له امان الله خان څخه په ډیر کم قوت تخت نیولی وو او امان الله خان په تیښته ایطالیا ته تښتیدلی وو. کله چه نادر خان د سقاو د زوی په ضد د جنگ جبهه د پکتیا له ولایت نه جوړه او شروع کړه، د سقاو د زوی

پاچاهي پوره يو کال ته ونه رسیده. ځکه چه د پکتيا خلکو د کابل په نيولو کې يو عمده رول ولوباوو او نادر خان ئې د کابل په تخت کشيناوو.

نادر خان چه کله د کابل تخت ته نژدې شو، حبيب الله کلکاني ارگ پريښود او کوه دامن ته وتښتيد. مگر نادر خان راوغوښت او د قران په پاڼه ئې دستخط شوی سند وروليزه چه "تا ته به زه هيڅ کومه ترخه خبره لا هم ونکړم. ته بښل شوی ئې، غواړم چه د سولې لاسونه له نژدې څخه يو او بل ته ورکړو". حبيب الله خان قران ښکل کړ او له خپلو نژدې يارانو سره ارگ ته راغی او نادر خان ته تسليم شو. نادر خان ورته وويل "چه ما خو بښلی ئې، مگر دلته هغه خلک په تا دعوا کړي دي چه وائي زموږ مالونه، سر او ځان ته د حبيب الله خان له لاسه تاوان رسيدلی دی". نو د نني حضرت مجدي پلار چه عموماً دا حضرتان د کابل په شور بازار کې اوسيدل، نو د شوربازار حضرت دا فتوا ورکړه چه "محمدي شريعت حکم کوي چه بايد حبيب الله خان کلکاني اعدام شي". او په کال ۱۹۲۹م او د همدې کال په يولسمه مياشت د کابل

د خلکو په مخکې په نني حضوري چمن کې له پوښو څخه
سر په څيری په دار خوړند شو او شاوخوا د توپکو خولی
پي راکوزې شوې او سوروی سوروی شو.

همدغه کال د نادر خان د پاچاهي نيټه هم ده (کال
۱۹۲۹م يولسمه مياشت ، دريمه ورځ). ځکه چه يو مهم
رقيب بې له منځه وړی وو. مگر بيا وروسته وروسته نادر
خان هم آرام پاته نشو، ځکه چه څو تبليغي جريانونو
هدف گرزولی وو چه له هغې جملې څخه يو دا وو چه:
نادر خان چه کله افغانستان ته داخل شو هغه لمړی
خبره بې دا وه چه "زه د تخت لپاره افغانستان ته راغلی نه
يم چه ځان پاچا کړم، بلکه زه د امان الله خان تخت بيرته
د هغه چا له لاسه گټم کوم چه هغه يو غل دی او تخت بې
غصب کړی دی". دادی چه اوس بې خپله خبره هيره کړې
وه. که نه خو خلک چه پاڅيدل او د نادر ملا بې وتړله
مقصد امان الله خان وو. او خبره د امان الله خان دمترقي
پلانو د پاته برخو دوام وو.

دوهم جريان دا وو چه نادر خان د سرحد پښتانه لدې
څخه منعه کړي وو چه په انگليسي چوڼيو حملې وکړي. دا

کار د دې تبلیغ سبب شو چه خلکو به ویل چه نادر خان
ټول ژوند د انگریزانو تر څنگ په برطانوي هند کې تیر
کړی دی، ځکه نو دا سپری د انگریزانو پټ دوست او ملاتړ
دی.

او پدې وخت کې چه په شوروی اتحاد کې "ستالین" د
قهر، فشار او کمونستي رژیم د غضب په واکداري کې وو
او انگریزان ئې د کمونیزم سرسخته دښمنان گڼل، نو
روس هم له نادر خان نه کرکه راتله او مشکلات به ئې
ورته پیدا کول. چه له هغې جملې څخه په افغاني
ترکستان کې ئې د "لکای - یا لقی" ترکمن قام د
کمونستانو په اشاره مرکزي حکومت ته پورته شو او زیات
جنگالونه یې پېښ کړل او دولت ته ئې د زیاتو مصرفونو
تاوان او زیانونه ورسول.

دریم جریان او تبلیغ دا وو چه نادر خان چه څومره
تخت ځان ته کړ، هومره ئې هم د امان الله خان مترقي او
معاصر ټولو نهضتونو باندې سترگې پټې کړې.
په حقیقت کې دې درې واړو جریانو واقعیت درلود او
هم ئې علت درلود. ځکه چه نادرخان چه څومره په وجودي

لحاظ یو مریض او میزوب انسان وو، هومره هم معنا د افغاني ټولنې د پیشرفت له آرمان څخه وتلی شخص وو. یواځنی مقصد یې د تخت ساتنه وه او د خپل فامیل رفاه په لمړي قدم کې وه. بهانه دا وه چه "امان الله خان گویا اشتباه وکړه چه سریع ریفورمونه او اصلاحات یې پیاده کړل او تخت یې له لاسه ورکړ ...". مگر دا یې نه ویل چه تخت له لاسه ورکول علایده خبره ده، مگر د افغانستان د پیشرفت او له احتیاج حالت څخه ویستل او همدا ارمان له لاسه ورکول بيله خبره ده. چه که هر شاه تخت وساتي پدې بهانه چه پیشرفت تخت ته ضرر رسوي، نو بیا هغه وخت د وطن غمه به کوم شاه او څوک او څه وخت خوري؟ نو د نادر خان په وخت کې وطن د رشوت یو میدان گرزیدلی وو، چه هر حکمران او دولتي مامور د خلکو په هډوکو غاښونه کیندل. چه څو څو واره د افغانستان په مختلفو ولایاتو کې خلک د ظلم، بې عدالتي او رشوت له لاسه او د دولت له ستم څخه په قیام پاڅیدل. مگر نادر خان یو خاص نظامي قوت روزلی وو چه په موټرو "عسکري لاری" کې به یې دا قوت سپاره کړل، ۴۰ تر ۵۰

موټرې به ئې په زيات قوت بنودلو هغو ولاياتو ته د خلکو د سرکوبه ولو لپاره واستولې. چه دې ظلم به له خلکو پخوانی ظلم له ياده وويست او جبراً به غلي شول. نادر خان يوه کچه لاره او کچه ژبه هم ورځ په ورځ د سل د مضمن مرض په شان په نا آرامي حالت کې او د دولت په چارو کې شريکه کړه. حتی هغوی چه نادر خان ته تخت گټلی وو د هغو قوتونو له مشرانو سره ئې هم کچه رويه راواخستله چه ورځ په ورځ يو بې باوره منفي شخصيت ترې جوړ شوی وو. او اکثراً کنځلې به ئې خلکو ته په اردو ژبه کولې، کوم خلک چه د ده د دربار د مشاورينو له جملې څخه وو. چه پدې وخت کې څلور کاله تير شول، مگر پنځم کال ته نادر خان ونه رسيد چه پاچاهي وکړي.

حکه چه د نادر خان ټول حرکات د وخت د تقاضاوو په ضد پياده شوې وې. هغه علمي، عمراني تگ لاره چه امان الله خان د پاچاهي شعار گرزولی وو او د پيرو روشن بينو افغانانو په زړونو کې ئې حای نيولی وو، خلکو ته د يو عدالت او پيشرفت اميد پيدا شوی وو، چه لا په

افغانستان کې د کمونیزم یا دې ته ورته د ماسکو د لاس
وهلو آیدیولوژیکي تګ لارې انحراف اصلاً موجود نه وو.
هر څه چې وو یو ملي آرمان او یو مترقي آرزو وه چې امان
اله خان ټینگه ملا ورته تړلې وه. چې بهترین مثال ئې دا وو
چې په هغه وخت کې خلکو به دا ویل چې "جاپان او
افغانستان یو حای د پیشرفت په لاره ګام کیښود، مګر
افغانستان ولې د معاصر تمدن او معارف له کاروان څخه
په څټ پاته شي ...". حال دا چې دا شعار پدې
آیدیولوژیکي تبلیغ لا چټل شوی نه وو چې لکه داود خان او
یا ظاهر خان په وختونو کې د پیشرفت لپاره روسیه
وښودل شي، کوم چې آیدیولوژیکي ګمراهي پټ هدفونه د
روس په طرفداري د ماسکو طلبه حزب له خوا تبلیغ شي
او اخوانیزم ته د کمونیزم د الحاد بهانه په لاس ورشي.
نو په همداسې شرایطو کې ډیرو افغاني روشن
ضمیرانو د خپل وطن د تعالي په آرمان د امان الله خان
لاره دوباره غوښتله چې د نادر خان په سرکردګي په
افغانستان کې ژوندی شي او ژوندی پاته شي. چې له
داسې روشنفکرانو څخه د امان اله خان د ملي او مترقي

نهضتونو له باوري يارانو څخه يو غلام نبي خان وو، چه
 بيا سفير هم مقرر شوى وو. او همدې غلام نبي خان نور
 زيات پلويان هم درلودل چه د امان الله خان په ليكه ئې
 لاسونه په تعهد ايښي وو چه وطن بايد آباد شي. نو كله
 چه غلام نبي خان د سفارت وظيفه پريښودله او وطن ته
 راستون شو چه مقصد ئې هماغه پخوانى مطلب وو، مگر
 په نتيجه كې نادر خان ته شك او ترس پيدا شو. ډاريدو
 چه تخت له لاسه ورنكړي. نو يوه ورځ ئې غلام نبي خان
 دربار ته وغوښت، مگر غلام نبي خان ځواب ورنكړ. په
 دوهم ځل ئې هم دا بې ځوابي او چوپتيا وه. په دريم ځل
 نادر خان قران مهر كړ وروڼې ليزه چه "كه ته له مانه شك
 لرې زما او تا په منع كې قران دى. او كه ته د امان الله
 خان اصلاحات غوښتونكى او د امان الله خان نژدې ملاتړ
 دوست وې، نو زما دوست هم ئې، ځكه چه زه هم په
 مناسب فرصت كې غواړم چه پخواني اصلاحات ژوندي او
 پياده كړم. نو كه دلته دربار ته راشې چه دوه په دوه پدې
 هكله له نژدې څخه تفاهم ته ورسيزو ښه به وي...".

غلام نبي خان څرخي قران بښکل کړ، مگر بيا ئې
 هم د يوې دستکشي په دننه لستوني کې تپانچه هم له
 خان سره پټه واخستله، ځکه چه په نادر خان ئې هيڅ باور
 نه وو. او کله چه د غلام نبي خان د آس گاډۍ د ارگ له
 دروازې څخه دننه شوه، نو غلام نبي خان خان په
 محاصره کې وليد او د نادر خان دربار ته ئې بوته. او د
 نادر خان له خوا يو په يو له کنځلو سره مخامخ شو او
 هغه لمړی د څپيرې وار ئې د نادر خان له ريزديدلو ناروغو
 لاسو څخه په خپل مخ وخوړه. او بيا ئې د غلام نبي خان
 د وهلو امر ورکړ چه شاوخوا نفر مخکې له مخکې وژلو ته
 درول شوي وو. او چه کله د غلام نبي خان د مخ غوښې
 په وهلو چودلې د زلکدن په وخت کې ئې دا خبره نادر خان
 ته وکړه چه "افسوس پدې پاکی خاورې! چه له خيانت
 څخه دې خاورې د خلاصون طالع پيدا نکړې ...".
 او نادر خان د ۱۹۳۳م کال د يولسمې مياشتې له
 هغې ورځې چه نادر خان حبيب الله خان وژلی وو، پنځه
 ورځې وروسته ووژل شو.

دا يو حَوان هلك وو او عبدالخالق نومیده چه هم د
 غلام نبي خان له افكارو څخه ئې د امان اله خان د
 وطندوستي درس زده كړې وو او تر ليسې پورې ئې
 تحصيلات سر ته رسولې وو. او هم دا مينه او وينه سره د
 عبدالخالق په رگونو كې گډه شوې وه او د غلام نبي خان
 غچ ئې لا له وړكتوب څخه ځانته كسم گرزولې وو. بالاخره
 ئې دا كسم سر ته ورساوو او نادر خان ئې پداسې وخت
 كې په هغه توپانچه درې مرمۍ په سر او مخ وويشت، كوم
 چه دا تپانچه به تل د غلام نبي خان د كت په سر څریدله.
 او دا داسې وخت وو چه عبدالخالق په يو لوی پلان ځانته
 جوتۀ كړې وه چه څرنګه نادر خان ته له نژدې ځان
 ورسولې شي. نورې ټولې لارې ئې بندې ليدلې، يواځې
 يوه لاره پاته وه چه عبدالخالق حَوان به ئې خپل آرمان ته
 رساوو او هغه اول نمرګي وه. ځكه چه نادر خان به د هغه
 وخت د ليسې اول نمرګانو ته په خپل لاس انعام وركاوو.
 نو عبدالخالق اول نمره ګي ګټلې وه، د خپل صنف اول
 نمره شوی وو او د نادر خان خوا ته ئې ځان رسولې وو.

- ۵ -

د سقاو زوی حبیب الله خان

د افغانستان په تاریخ کې د سقاو د زوی "حبیب الله خان کلکاني" خهره یو ځانگړی داستان لري چه مرموز پاته اړخونه ئې سم لوڅ نشول. ځکه چه یو خو د افغانستان د تاریخ لیکونکو د قلم واک له پیره پخوا څخه له هغه دولت لاندې پاته وو کوم چه د دولت واک د یو خاص خاندان "محمدزیو خاندان" په انحصار کې وو. دوهم دا چه نادر خان هم چه څومره د امان الله خان د نهضتونو په ضد د هغه شاه پیر کړه وړه ئې تحریف کړل، آن تر دې چه د افغانستان د استقلال د حصول په بهیر کې ئې خپل ځان ته د یواځني استقلال گټونکي نوم او نشان هم ورکړ. چه ئې پدې باره کې تاریخ نویسان تشویق کړل او ځینې کتابونه ئې په خپله گټه په هغوی ولیکل. هومره هم نادر خان پیرو لیکوالانو ته دا اجازه ورنکړه چه د سقاو د زوی د پاڅون ټول تفرعات سره له انگیزو او حالاتو په تاریخي مسیر کې په بیطرفه توگه له واقعیتونو سره یو ارتباط او یو

پیوند ته نژدیکړي او وېی لیکي. او بیا چه د افغانستان د تاریخ هماغه ځانگړې مرحله لکه د نورو مرحلو په شان ځانته ورته موقف ونیسي.

مگر هغه څه چه د سقاو د زوی له وخته د خلکو په حافظو کې پاته شول دا معلوموي چه حبیب الله خان چه څومره یو ساده غل نه وو، مگر یو پوه پاچا هم ترې جوړ نشو. خو د عزم او تصمیم او ارادې یو پوخ څلی وو. دا سړی د شمالي د کلکانو وو. دا چه څه وخت زیزیدلی، ژوند ئې څرنگه تیر شوی دی، بې له تاریخي سندونو څخه پاته پوښتنې دي. که د ده د یارانو له خوا ئې د ژوند سرنوشت هم لیکل شوی وي، مگر لا تر اوسه د یو داسې کتاب په چاپ شوو پاڼو د چا سترگې ندي لگیدلي چه د نورو لوستونکو د لوست او زدکړې موضوع وگرزي. چه دا پخپله د افغانستان د تاریخ د یوې مرحلې تیاري ته اشاره هم ده چه باید تیاري د تاریخ له مخه لیرې شوې وای. دا ځکه چه تاریخ تش یو څو نومونه او یو څو نیټې ندي، بلکه هر نوم او هره نیټه د پېښو په رېښو کې چه څومره خپل خپل ځای لري هومره هم د تاریخي مسیر

د منطق روحیه یوه مجموعي تابلو رامنځ ته کوي. او همدا رابطه او پیوند دی چه تاریخي حادثې د لوستونکي لپاره تاریخي درسونه ګرزي. او د داسې درسونو په مطالعه له تاریخ پیژندنې سره یو ځای ځان پیژندنې ته ځان رسوي چه بیا وکړای شي په ماضي کې تیر شوي د دردونو لاره بیا د سبا د نورو دردونو لپاره د ژوند لاره نشي. نو ځکه د حبیب الله پاڅون سره سخته جفا شوې ده. برعلاوه چه څومره د کلکاني په ژوند محلي افسانې تړل شوې دي، هومره هم دغو افسانو د تاریخي حقیقتونو د پوهیدو او د لوڅیدو په مخکې په خنډ او په تیارو آوونښتي دي. کوم چه افسانې او تاریخ په همدغه ځای کې یو له بل څخه بیلېزي او افسانې د تاریخ واقعیت ته پوره ضرر هم رسوي. ځکه نو دا پوښتنې بې له تاریخي ځوابو څخه پاته دي چه:

۱. که چیرې د سقاو زوی یو محلي غل وو، نو د یو محلي غله څرنگه د پاچاهي نیولو ته پام شو؟
- ځکه چه یو غل مفلس وي، او کولای شي چه د پاچاهي لارې ونیسي او له پاچاهي خزانو او یا ثروتونو څخه غلا

وکړي. نه چه یو مفلس انسان پاچاهي ونیسي، هغه هم چه لاسونه ئې تش وي. نو خپلو یارانو ته د پاچاهي د نیولو په لار کې په تشو لاسو کوم کومک ورکولای نشي. حکه چه داسې پلان یو لوی مصرف غواړي. نو دا مصرف د سقاو زوی په کومو پیسو کاوو؟ او دا پیسې کومو لاسو او د کوم مقصد لپاره ورکړې وې؟ چه کم له کمه د خپلو یارانو لپاره پوډۍ او وسلې تهیه کړي.

۲. که چیرې حبیب الله خان کلکاني د محمدزیو د خاندان بې پروائي او بې کفایتي پدې خاطر هدف گرزولی وي چه د افغانستان حای پر حای پاته بې علمه او بې ترقي حالت ته تغیر ورکړی، نو پوښتنه به دا وي چه آیا کلکاني خومره تحصیل درلود؟

۳. او که چیرې کلکاني د امیر امان الله خان د ترقي ارمان او د وطن د پیشرفت پلانونه او تلاشونه کفر او بې دیني گڼله، نو غل خو هم چندان په دین یقین نلري. او که خبره د دین او بې دیني نه وه، نو کلکاني چه کله په تخت کشیناست دا ئې ونه ښودل چه کومې انگیزې دې ته وهڅاوو چه په هغه انگیزه کې د افغانستان راتلونکی چه

يا د علمي لا روښانه مسير ونيسي او يا خلکو ته سر له نوي خپل دين ورزده کړي؟ او تير دين منسوخ اعلان کړي؟ او ووائې چه تر اوسه ستاسو دين ټول غلط وو، که حقيقي دين غواړئ نو له ما پسې راځئ.

مگر د امان الله خان د معارف پروري نهضت په عموم سره او د کلياتو د ژورو ريښو له مطالعې سره په ارتباط دا څرگنديزي چه امان الله خان يو با درده، نیک اندیشه داسې انسان وو چه د وطن دوستي لوړو احساساتو تر خيال پرستي درجې پورې رسولی وو. چه بيا همدغې خيال پرستي د شاه ټول پلانونه پرمخې واړول چه يو ئې د عسکري قواوو په نظر کې نه نيول وو. امان الله خان د ښه نيت يو آرمان درلود چه د عسکري قواوو او د جاسوسي تشکيلات له اردو څخه ئې سخت بد راتلل. يوه پاکه کليمه ئې په ژبه او زړه کې وو چه هغه د "معارف اردو" وه. کوم چه امان الله خان د همداسې يوې نړيو د رڼا په وسيله خپل وطن له بربادۍ او جهالت څخه د ويستلو وسايل تهيه کول غوښتل. ځکه نو اردو که پاته هم وه، د هغه اردو يوې برخې چه د کابل د پايتخت نژدې شاوخوا کې پرته وې د

خپل نارضايتي له كبله له حبيب الله كلكاني سره د ارتباط
لارې پيدا كړې وې، چه بيا ئې بې له كوم مقاومت څخه
كلكاني ته تسليم شولې او زياتې وسلې ورسره وې.
مگر خبره بيا هم پوره نه لوڅيزې، ځكه چه كلكاني ته
چا ويلي وو چه پاچاهي ونيسي؟ دا پوښتنه كولای شي
چه د يوې مهمې كيلې په شان نورې پوښتنې هم د ځواب
موندلو په مخ خلاصې كړي. كه څه هم دا شايعې شته چه
انگريزانو چه كله ملايان د امان الله په ضد له هڅولو
وروسته بسيج كړل نو د سقاو د زوى ارتباط هم له همدغه
تبليغي تشكيلات سره پيدا شو. مگر دا چه دغه تشكيلات
د سقاو زوى وموند او كه د سقاو زوى دا تشكيلات پيدا
كړ معلومه نده. او علت ئې داسې افاده كيږي چه امان الله
خان چه كله د انگريزانو په مقابل كې د استقلال گټلو قيام
وكړ، انگريزانو امان الله خان هيڅكله ونه بانه. خو
داسې يوه بنيادي خبره د يو منطق له محتوا څخه تائيد
كيدلى نشي، ځكه چه د هغه وخت ملي احساسات پكې
پراته وو. هغه هم پدې علت چه افغانستان تر زياتې مودې
د انگريزانو له سياسي تسلط لاندې پاته شوى وو او هر

بد ئې د انگریز له خوا یوه شیطاني مداخله ګڼله. مګر د
 هغه په حای د تاریخي هغه منطق چه لا تر ننه پاته او د
 مطلب اصلي بنیاد جوړوي هغه مذهبي ارتجاع ده. چه
 کله افغانستان لږ څه د علم په لاره او یا د یو ملي حرکت
 لپاره د معارف د څراغ پلټې لګولو ته ملا تړلې، نو په هر
 حل ئې همدا د مذهبي ارتجاع ناولې پدیده مخې ته
 دریدلې ده. هغه هم پداسې حالاتو کې چه آمان الله خان
 چه څومره د افغانستان د تیرو ټولو خوبونو او تیاریو مخې
 ته یو په یو په ډیر سرعت د علم څراغ ولگاوو، نو هومره ئې
 د دې پاڅیدلي ملي او علمي آرمان مخې ته پراته
 ارتجاعي خنډونه په هیڅ کې ونیول. ځکه چه نه یواځې چه
 ملایان بالخاصه په چینو په پګړیو په مکافات په پیسو او
 په خوړلو آموخته شوي وو، مګر آمان الله خان برعکس په
 خپل دربار کې لکه چه تیرو شاهانو او امیرانو نازول، مګر
 نه یواځې چه ونه نازول بلکه غوښتل ئې هغوی هم د پګړیو
 په حای سمې خولې او د چینو په حاسی دریشی
 واغوندي او د وطن لپاره یو مؤثر او مثبت کار وکړي. او
 یا په بل عبارت دا د پګړیو او چینو لاره بنده کړي په عوض

کې د مکتب لاره پرانيزي. نو به هر چا خپل عبادت د خپل
خان لپاره کاوو، نه چه له مذهب نه د ټولنې د قضاوت تله
جوړه شي.

حک که نو که انگریزان د آمان الله خان په ضد وو، نو ممکن وو به، مگر انگریزان دومره بې علمه او مرتجع نه وو چه د آمان الله خان د علم پرستي د پلان په ضد قیام وکړي او د علم په ضد پلان جوړ کړي. ولې چه افغانستان استقلال گټلی وو، نور انگریزانو ته یو داسې افغانستان د راتلونکو اړیکو په خاطر له هغه افغانستان نه د علم او عصر په حکم بهتره وو کوم چه د افغانستان په هیواد کې د جهالت د تعصب او د تیاریو حای د علم وړنگو نیولی وي. حک که چه انگریزانو که د افغانستان له استقلال نه مخکې په داسې وسایلو لاس ایښی وو چه په خپله گټه د مذهبي تعصب وسله د افغانستان د ملي پاڅون په ضد استعمال کړي، مگر انگریز د علم په ضد نه وو. حتی چه په هند کې هغو کسانو چه د استقلال طلبی او آزادي په لاره کې ئې د انگریز په ضد بیرغونه په لمړي سر کې او په لمړیو لیکو کې پورته کړل، کوم چه اکثره هغو نامدارو

رهبرانو خپل تحصیل په انگلستان کې کړی وو. او بل دا
 چه افغانستان خپل استقلال گټلی وو، نو انگریزانو هم په
 افغانستان کې یو بل پړاو لید.

نو چه پدې پرله پسې او یو په بل پسې علتونو د
 ارتباط په سلسله کې چه نه د سقاو له زوی نه کوم
 تحریري مانیفست یا خطابه او پلان او بیان پاته شو او نه
 د هغه وخت لیکوالانو کوم اثر پریښود، نو طبعاً چه بیا هم
 هغه څه چه آینده ته پاته شول د خلکو حافظه ده او د
 ورځې خبرې دي کوم چه د حبیب الله له خولې څخه وتلي
 دي. چه یو څو ئې تر موزه رارسیدلي هم دي چه کیدلای
 شي د حبیب الله کلکاني د ذاتي کرکتر مخې ته آینه شي
 او څه نا څه د هغه په دننه ژوند رڼا واچوي. یوه خبره ئې
 دا ده:

۱. یوه ورځ ئې خپل ورور ته چه د دربار وزیر هم وو
 داسې ویلي وو چه "برو بچیم تیر از تخت. این تخت برایم
 شوم معلوم میشه. برو که کوهدامن بریم. آه کوهدامن یک
 برگ تاکت صد تخت و صد پاچاهیست ...".

يا دا چه وائي چه كله د سقاو زوی ارگ ونيوو نو ئې
هلهته راغونډ شوو خلکو ته وويل چه :

۲. ”برين بيغم زندگي کنين وخت تانرا خوش تير کنين،
مرغ بازي کنين، ساعت تيري کنين، پاچايتان مه استم.“
د سقاو زوی مخې ته زيات جنگونه پراته وو. چه زيات
ولايتونه لا د سقاو د زوی واكداري منلې نه وه. كرار كرار
دې حقيقت ته رسیده چه پاچاهي كول يواځې د كابل د
ارگ نيول نه وو. او پدې هم پوهيدلى وو چه يواځې په
ساعت تيري كولو او خلك په خپل سر پاته كيدلو او خلك
پداسې يو هوس خوشاله كولو لاره د پاچاهي لاره نده. وار
په وار د وطن پيچلي مسایل د سقاو د زوی مخې ته وتل
او وار په وار ئې مخې ته يوه لويه ساحه او د وطن لويه
لاره راتله. چه څومره هيواد پراخه كیده او لويده هومره هم
د سقاو د زوی محلي ذهن او محدوده واړه حدودونه له
فشار لاندې راتلل، نو دې اعتراف ته رسيدلى وو چه:
۳. ”مه و پاچاهي از هم دور هستيم“.

يوه ورځ چه د سقاو زوی د ارگ اشپزخانې ته داخل شو،
وائي چه له اشپزانو نه ئې پوښتنه وكړه چه دا دومره زيات

دیگونه د چا لپاره دي؟ آشپزانو ورته ویلی وو چه صاحب ستا لپاره. پدې خبره حبیب الله کلکاني سخت خپه شوی وو، نو ئې آشپزانو ته داسې ویلي وو چه:

۴. ”میدانم میدانم که پادشاهان افغانستان چرا پاچاهي را دوست داشتند. گپ سر آشپز خانه است.“
او په آشپزانو ئې دا غږ کړی وو چه "تعداد دیگها را کم کنین، که مملکت را غرق کردین. ای مُلک یک مُلک بیچاره است مصرفه کم کنین“.

آشپزانو ورته ویلي وو چه صاحب ته یو پاچا ئې، د پاچایانو ډوډۍ خو زیاته وي، نو مصرف ئې هم زیات وي. مگر د سقاو زوی په ډیر دردناک افسوس حوَاب ورکړی وو چه:

”حالی میفهمم که ای ملک چرا خاک به سر شده. خوب گوش کنین بعد از اي یک شوروای تلخ برایم کافیست. پاچاهیکه غلام شکمش باشه ملکه ویران میسازه. او یک غلام است پاچا نیست که دلش به نان خشک مردم نسوزه ...“.

لدې نه پوره معلوميزي چه د سقاو د زوی په سینه کې د وطن او د خلکو په مقابل کې خیانت پروت نه وو.

بلکه برعکس سخت دلسوزه وو. نو پداسې انسان د یو
 عادی غله قضاوت کول به ناقص قضاوت وي. حُکمه چه د
 سقاو زوی له ارگ څخه هیڅ شی ونه بنسورول او نه ئې غلا
 کړل. که نه خو د خپل وخت د بیت المال ټوله سرمایه،
 پیسې او ثروت ئې له لاس او واک لاندې وو. او چه کله
 پدې هم چه بیا وروسته پوه شوی وو چه له شکست سره
 مخامخ شوی دی، په پیره آسانی ئې کولای شوای چه د
 یوه عادي غله په صفت له حآن سره هر څه ویسي، مخه
 ئې هیڅ چا نشوای نیولی. او هم حبیب الله کلکاني په
 ارگ کې دننه پاته د محمدزیانو زنانه، اطفال او د پیرو
 فامیلو وگړو ته ئې یو بیل حای په ارگ کې ورکړی وو او
 خپل خاص یاران ئې د هغوی د حفاظت په احترام درولي
 وو چه هیڅ چا ته دا اجازه نه وه چه په هغه لوري لاره
 واوړي او یا هغه حای ته په کزو سترگو وگوري. ویل به
 ئې چه "ناموس افغان یکیست". گرچه حیني منابع وایي
 چه دده د انډیوالانو له خوا په ارگ کې پر حینو بنحو
 تجاوز شوی وو.

د داسې يو انسان په سينه کې ساده خبرې او
دافغانيت لوړ روح پروت وو. د حينو کسانو له خوا حبيب
الله کلکاني ته دا ويل شوي وو چه روسان غواړي چه
افغانستان اشغال کړي. کلکاني پوښتلي وو چه دا خبره
ممکن دروغ وي، خو بيا هم متوجه اووسئ او که دا شک
زيات شو نو به زه هم خپله وظيفه اجرا کړم. چه بيا په
ورستيو ورځو کې دا آوازې او شکونه پدې دليل زيات
شول چه گويا افغانستان په هرج مرج کې متفرقه شوی
دی او يو مضبوط مرکزي حکومت وجود نلري او سياسي
استقرار به تر زيات وخت پورې په داخلي جنجالو کې په
همدغه علت مُيسر شي. نو د سقاو زوی خپل د دربار
وزير ته وويل چه ټول سفيران چه په کابل کې پاته دي
راوغواړه، بالخاصه د انگريز او د روس سفيران به خامخا
دربار ته حاضرېږي. او همداسې هم وشول. نو د سقاو
زوی د انتظار هغې خونې ته کوم چه سفيران پکې وو توره
تر ملا ننوت او سفيرانو ته ئې په لاس اشاره وکړه چه
کشينئ. بيا ئې دروس د سفير پوښتنه وکړه چه کوم يو
دی. مخ ئې ورواړوو او پدې خبرې ئې مخاطب کړ چه:

”برایم خبر رسیده که شما سفیر روس در زیر لب کدام گپ دارید. آواز او گپ به گوشم رسیده. ولی باید بدانی که ما مردم افغانستان ای شمشیره از نیاکان خود گرفتیم و هر دشمنه از ای خاک دواندیم. اگر دیروز انگریزه فهماندیم که ما کیستیم امروز به شما سفیر روس میگم که اگر خیال گرفتن افغانستان را داشته باشین و گمان کرده باشین که آمان الله خان از ای ملک رفت و ای خاک و ای ملک یک بوجی گاه است که او را به آسانی به ماسکو ببری؟ ... و یا اگر خیال کرده باشی که مه تخته از آمان الله خان گرفتم بخاطر ای گرفتم که او را به شما بفروشم؟ ای ملک بازار خاک فروشی نیست. در این وطن خاک و خون افغان یکیست، فهمیدی روس! اگر آمدی مثل انگلیس پیشمان میشی روس! اگر مرد استی بیا و ببین! چایتان را بخورین و برین...“.

یوه ورځ یو چا د سقاو له زوی څخه د ملایانو په هکله پوښتنه وکړه چه دربار ته ئې راوغواړي او همیشه ورسره وي. نو د سقاو زوی خندلي وو او ویلي وو چه "ای مردم شکم هستند. با آمان الله دشمنی کردند. قول و وفای

شکمه کسې ندیده ... یکروز اگر دوست معلوم میشه، معلوم میشه که سیر استند و اگر گشنه ماندند با تو دشمن میشه ...".

او خپل ورور د دربار وزیر ته به ئې دا ویلې چه گیره وخریه بد مې ترې راځي خوزه به ئې لږ پریزدم. دا یاد لره چه درې شیه پدې خاوره کې سره یو ځای شوي دي ملا، گیره او منافقت.

دا سړی چه کله پاچا شو نو ئې دا لقب په ځان کینود، "حبیب الله خادم دین رسول الله". او پوره یو کال ئې پاچاهي ونکړه. او دا هم معلومه نده، چه دا لقب خلکو پرې کینود که پخپله ئې انتخاب کړ. مگر نه چا د لمانځه په سر ولید او نه ئې د دین تظاهر په ځان ومانه. او لا تر ننه هم پاته یوه مرموزه څهره ده.

- ۶ -

اعلیحضرت غازي آمان الله خان

امان اله خان د امير حبيب الله خان زوی وو او د
 امير عبدالرحمن خان لمسی وو. د دې شاه نوم د
 افغانستان په تاريخ کې د افغانستان د استقلال په نوم
 احترام پيدا کړی دی. کله چه د افغانستان د استقلال نوم
 ياديزي، نو د افغانستان د خلکو په حافظو کې د آمان الله
 خان ميرانه تازه کيزي. دافغانستان استقلال په کال
 ۱۹۱۹م د همدې شاه په تصميم له انگریزانو څخه تر لاسه
 شو.

دوهم قدر چه امان الله خان د افغانستان په تاريخ
 کې د يو ابدی يادگار په توگه گټلی دی هغه د معارف
 پروري او د علم دوستي عشق وو چه دې شاه په همدې
 لاره کې خپل تخت او تاج له لاسه ورکړ او د ارتجاع هدف
 وگرزید.

دریم د يو نیک احساس خاطره ئې چه د افغانانو په
 سینو او حافظو کې پریښودله هغه د آمان الله خان د

افغان دوستی هغه فرمان وو چه د هغه فرمان په وسیله
 ټول هغه افغاني کورنۍ چه د شاه نیکه "امیر عبدالرحمن"
 خان برطانوي هند ته د خپل ۲۲ کلو د پاچاهي په موده
 کې له افغانستان څخه قهراً تبعید کړې وې او ډیر زیات
 شمیر ته رسیدلې، هغه کورنۍ ئې بیرته افغانستان ته په
 ډیر قدر راوغوښتلې او د بښنې یو مهم فرمان ئې پدې
 خصوص کې صادر کړ چه عملي شو.

آمان الله خان پدې راضي نه وو چه خپل هیواد
 بیسواده، جاهل او فقیر وویني او هیڅکله دې ته حاضر نه
 وو چه د جهان د نورو مترقي هیوادو په منځ کې
 افغانستان محتاج پاته وي. د فقر او د احتیاج یواځنی
 علت ئې په جهالت کې لیدلی وو. ویل به ئې چه تر هغو د
 مریضي علت له منځه تللی نه وي مریض ښه کیدلی
 نشي.

لا په هغه وخت کې چه یو ځوان شهزاده وو د بل لاس
 له سیاسي تسلط لاندې ئې خپل هیواد پدې شرم کې پروت
 لیدلی نشوای. حتی له خپل پلار څخه تیر وو، مگر د خپل
 هیواد له استقلال څخه تیریدلی نشو او د اسارت ننگ او

شرم ئېي منلی نشو. لکه څرنگه چه له ډیره پخوا څخه ئېي د خپل پلار منافقت ته پام شوی وو، چه کله به د افغانستان له مختلفو ولایتونو د قامونو مشران او د خلکو نمایندگان امیر حبیب الله خان ته راتلل او له امیر څخه به ئېي د استقلال خواهي په هکله مطالبې او غوښتنې درلودلې، نو امیر به په خوله د هغوی مطالبې منلې. چه څومره به ئېي هغوی همدې ملي مطلب ته هڅول هومره به ئېي د خلکو په غیاب کې انگریزانو ته لیکل چه: "تاسې زما په ژبه باور ملرئ چه زه د خپل وطن خلکو ته د استقلال د حصول په هکله خپله ملاتړي بیانووم. ځکه چه زه چاره نلرم غیر لدې چه په ژبه هو ورسره وکړم. مگر تاسو ته ډاډ درکووم چه ما خپل تعهد هیر کړی ندی، کوم چه د تاسو د دوستي او زما د وفاداري په هکله دی...".

او کله چه امیر حبیب الله خان د ۱۹۱۹م کال د دوهمې میاشتې په ۱۹سمه د ژمي په شپه د لغمان د ولایت په "کله گوش" نومي ښکار حای کې د شپې له مخې په خپله خیمه کې په تپانچه وویشتل شو، دا د آمان الله خان د خپل وطن او د خپل پلار تر منځه د پریکړې او

فيصلې ترجيح وو. چه يوې خوا ته د وطن د استقلال او
 آزادۍ او د حریت ملي مینه وه او په مقابل کې د دې ملي
 مسئولیت او ملي آرمان په لاره پروت خنډ. نو آیا له وطن
 او د هغه له عزت څخه به تیریده او که نه د وطن د عزت او
 پټ په وړاندې پروت خنډ او ممانعت او منافقت به بې لیرې
 کاوو؟ دادی د امان الله خان د پیژندنې لنډ سچل او د
 امان الله خان د افغانیت د احساس لوړ داستان.
 د امیر حبیب الله خان ورڼه تش یوه بې پلانه بې
 سنجشه د قتل حادثه نه وه، بلکه امان الله خان د وطن د
 پلان لنډ او اوزده مقصدونه پوره پوره په نظر کې له پخوا
 څخه نیولي وو. خبر وو چه په هند کې د انگریزانو په ضد
 د قیام اوج انگلستان مشغول کړی وو. خبر وو چه د لمړي
 جهاني جنگ جگړې څخه اوس اوس خلاص شوی پوځ
 ستومانه دی. او د هند د پنجاب په ولایت کې زیات هرج
 مرج جاري دی او هلته یو عام قتل پیښ شوی دی. او
 ورسره د انگریزانو لاس لاندې د پوځیانو د اکثریت برخه
 مخ په ترخیص کیدو دي. او دننه په افغانستان کې د
 سرحد پښتانه د افغانستان د استقلال گټلو لپاره په دوو

پوښو ناست دي. او حتی په پيښور کې موظف د افغان د
ارتباطاتو مامور آمان الله خان سره پدې خبره ټينګ وو چه
د هند اکثره هندو اولس د آمان الله خان قيام ته سترګې
په لاره دي، پدې هيله چه ئې په هند کې د انګريزانو په
ضد هرکلی کړي او ملا ورسره په هند کې هم وتړي. چه
په هند کې زيات هندي عسکرو هم همدا آرزو ښکاره کړې
وه، چه به دوی د انګريزانو له قوماندې څخه اووحي او د
آمان الله له ملي او پوحي قواوو سره به يو حای کيزي.
حکه چه نور په اردو کې مادتا او معناً په تنګ شوي وو
سترګې يې افغانستان ته نيول شوې وې.
که څه هم آکا ئې نصرالله خان د خپل ورور له وژلو
وروسته ځان په جلال آباد کې شاه اعلان کړی وو، مګر
اصلي قوت په کابل کې وو چيرې چه آمان الله خان وو. او
هغه قوت ټول د آمان الله خان په طرفداري ودریدل. دا
حکه چه د استقلال غوښتنې غږ له آمان الله خان سره وو
نه له نصرالله خان سره، چه يو سست عنصره انسان وو.
حکه نو خلکو د خپل آرمان غږ د آمان الله خان له ژبې
آوريدو او پرې راټول شول. آمان الله خان خپل آکا کابل ته

راوغوښت او په ارگ کې ټپي په يوه اطاق کې ځای ورکړ او له نظارت لاندې ټپي ونيوو. او بيا ټپي د هيواد د قامونو مشران يو لوی مجلس ته راوغوښتل او د استقلال بيانيه ټپي خلکو ته پدې دو مهمو اصولو واوروله:

۱. افغانستان لکه د نورو مستقلو هيوادو په شان د داخلي او خارجي حاکميت او بين الملل حقوقو په رڼا کې د خپل آزادي او سرنوشت د ټاکلو حق لري.

۲. او خپل وطن به لکه د نورو مترقي هيوادو په څير د معاصر مدني علومو او تمدن په لاره خپل مقصد ته رسوي. چه څومره استقلال ټپي له علمي پوهې په ملي باور پايډلی نشي هومره هم د علمي آرمانو د پيشرفت غوټې ټپي له استقلال نه په يو هيواد کې غوړيدلی نشي. چه په نتيجه کې د انگريزانو سره په دريو جبهو کې لنډ نظامي برخورد وشو.

انگريزانو ډير ژر د افغان د خلکو عزم او د حریت غږ واوريد او د افغانستان استقلال ټپي ومانه.

نو د امان الله خان يو آرمان تر سره شوی وو. اوس نو نوبت پوهې، دانش، معارف او د وطن پيشرفت او ترقي ته

رسیدلی وو. امان الله خان له وطن نه بهر د دوو هیوادو په دوستي ایمان درلود چه، یو د ترک هیواد وو او دوهم د جرمن هیواد وو. او وروسته له هغه نور هیوادونه هم په دوستانه کومکو کې راتلل، لکه فرانسه، ایتالیا او نور... امان الله خان کدر ته احتیاج درلود، یو هغه کدر چه لمړي گامونه به ئې اخستل او د یو ژور او هر اړخیزه پلان لمړنی بار به ئې پورته کاوو. او دوهم کدر به د راتلونکو هدفونو بار منزل ته رساوو. نو ئې زیات شمیر افغانان په مختلفو مسلکو کې خارج ته، بالخاصه ترکی او جرمني ته واستول چه بنحینه او نارینه محصلان دواړه پکې وو. تر دې حایه د افغانستان د تاریخ د همدې مرحلې مشخصتوب چه د یو پراخه علمي پاڅون او د یو ژور ملي قیام له خوځیدلي آرمان سره یو حای په افغانستان کې ښکاره شو، بې له شک څخه د امان الله خان نوم پاس پرې ولیکل شو. کوم چه د افغانستان په تاریخ کې دا د افتخار مرحله به تل د علمي حرکت په وړنگو کې مطالعه کیزی. او دا وړنگې به بیا هم سر له نوي څخه د دې هیواد په خاوره کې د علم دوستو افغانانو په لاسو یو حل

بيا د خپل عصر او زمان له شمعی څخه لگيزي. چه
 هيڅکله به دا شمع مه نشي، ځکه د افغانانو په منځ کې
 د ويښو او وړنگينو زړونو خاوندان زبست زيات دي. چه لکه
 پټنگ د خپل هیواد د ملي پټ او پيشرفت د آرمانو په
 شمعو راتاو تاويزي. او د همداسې يو عشق او د يو
 همداسې يو ملي مسئوليت په احساس ژوندي دي او د
 تلاش ساه لري.

مگر کله چه د امان الله خان د دورې د علمي نهضت
 تله د قضاوت ميدان ته په وروسته وروسته کلونو کې
 وويستل شوله، نو د قضاوت کونکو تيزه هغه تيزه نه وه چه
 د قضاوت د تلې لياقت او علميت ولري. چه هغه هم په منځ
 کې د افغانستان د هیواد تاريخ د قضاوت په وړاندې
 عنوان وگرزید. نو اشتباوې پداسې يو انحراف رامنځ ته
 شولې چه پخپله د قضاوت ژبه گمراه او د تلې تيزه کچه
 او کزه وه. چه لا تر ننه په هماغه کچه تيزه له پورته شوې
 تلې څخه راتلونکو نسلونو ته د تحريف او انحراف اذهان
 پاته شول او په کېزې لارې په کاږه قضاوت رهي شول، او
 د حقيقت مطلبونه پټ پاته شول. نو چه څومره ضرر

حقيقت او قضاوت او عدالت ته رسيد هومره هم د افغانستان تاريخ له کزو سترگو مطالعه کيده. نو ټوله گناه په شخص وټپل شوله، چه گویا امان الله خان د خپل هیواد ارتجاع په نظر کې نیولې نه وه. او دوهم دا چه امان الله خان باید د ضرورت له مخې په یوه قوي اردو تکیه کړې وای چه تر هغو د خپل پلان تطبیق تر سره کړی شي. دا په ظاهره د حقيقت یوه برخه ده، مگر ټول حقيقت ئې نشو افاده کولای.

پداسې قضاوت او انتقاد کې د یو گلدان د گلانو پانې لیدل شوې دي چه غواړي گل ته له پانو اوبه ورکړي چه ژیرې او وچې نشي. ندا چه د گل د پانو تازه توب د هغه گل د ریښو په اوبو کیدو تازه کيزي. د گل د ښه ژوند، د ښو ریښو خبره ده، له ریښو څخه اوبه اخلي نه له پانو څخه. کله به چه د افغانستان د شاهانو په تاج پوشي کې لومړی د عربي ژبې آواز پورته کیده، نه د آزادۍ آواز د افغان په ژبه. کله چه د عربي ذهن مذهب د یو ملت لا آغاز او پیل په واک کې نیولی وي، چه هم د شاه او هم د گدا ژوند د عرب په ذهن تړل شوی وي. او د شاه تخت د

عربو د قاتلانو د قبرونو د سپرو تيزو په وړاندې په دعا تړل
 شوی وي چه د شاه له لاسه ونه اووځی. او حتی د شاه
 لقب د عربي ذهنیت مذهب ته پناه وړي وي. نو بیا همدا
 ریښې چه نه یواځې په افغانستان کې وچې نشوې بلکه
 برعکس د افغانستان د ملت لمری نماینده چه په امیر او
 شاه به یادیده او د یو ملت د ارادې په نمایندګي به په
 تخت کشیناسته، مګر په لمری سرکې به دې نماینده د
 غلامي مراسم اجرا کول او د عرب د ذهن غلامان به ئې
 غلامي ته تشویقول. او هومره به له ملي خودي او ملي
 شخصیت څخه بیزاره پاته کیدل. نو بیا چه کله پې د
 همدې تریخ حقیقت، د ماضي له مطالعې پرته او پې د
 همدې غلامي د یو نیم زر کلن تاریخ پرته، بیا هم څوک چه
 خپله ملي تاریخ ته له پردیو خاورې او له پردیو ریښو څخه
 د خپل ملي آرمان غوټی وغواړي نو به له حقیقت څخه وتل
 وي. ځکه چه حقیقت په زور نه حقیقت کیزي، حقیقت چه
 څومره په دروغو نه جوړیزي، هومره هم د حقیقت مانې
 هیڅکله په دروغو نه ړنګیزي. د همدې واقعیت د اخلاقي
 درک له مخې دی چه کله د افغانستان د تاریخ نوم منځ ته

راځي بيا دا نده چه كوم شخص په زوره ښه مقام ته
 وخيزول شي. او يا برعكس ښه انسان څرنگه بايد بد نام
 شي او دې ته تاريخ وويل شي. بلکه تاريخ د يو ملت په
 ژوند تکیه لري، د هغه ملت د ژوند حقيقت بيا د څيړلو
 مقصد گرزي او چه بيا همدا مقصد يوه داسې مجموعه
 جوړوي چه د يو ملت د آرمان د مانۍ په جوړولو کې د
 هغه ملت روحي روزنه او تربيه مطالعه کوي. او همدا
 مطلب د تاريخ د قضاوت موضوع گرزي. حکه نو د يو ملت
د روح يوې برخې ته تاريخ ويل کيزي چه له ماضي څخه د
مستقبل په لور د يو ابدې تگلارې گامونه دي. د حقيقت د
سمندر څپې څپې موجوده دي.

آمان الله خان يا د دې خاورې يو بل اوسيدونکی
 افغان که شاه وي او که گدا، چه کله ئې په علم لاس
 ايښی وي او چه کله وغواړي چه د علم او پوهې څراغ ته
 پلټې جوړيکړي، په مقابل کې ئې په دښمني افغانيت ندی
 دريدلی، بلکه عربيت دريدلی. چه کله د غلامي نوم آخلو نو
 موږ به د عربيت نوم آخستی وي. او کله چه د عربيت نوم
 يادوو خبره د عرب د ذهن ده. او کله چه غلامي د مطالعې

موضوع گړزي هغه وخت د عربي ذهن د مذهب مطلب ته
 رسيږو. چه كله د امان الله خان د علمي نهضت په مقابل
 كې د ارتجاع تياري تگاو، پكتيا او يا په لمړۍ حل د
 شينواريو په منطقه كې پورته شولې، مانا ئې دا نده چه د
 شينواريو غيور او باتور قام د آزادۍ په ضد قيام وكړ. بلكه
 اصلاً د عربي ذهن غلامي لمړۍ په شينواريو كې وښوریدله
 چه پيروانو ئې د شينواريو د قام افغانيت نه تمثيلاوو، بلكه
 په منځ كې د عربيت ريښې وې. حكه چه د افغانستان په
 ملي قيام او د ملي نهضت د تحريك په محرکه قوت كې د
 شينواريو قام لكه د افغانستان د نورو قامونو په شان د
 استقلال گټلو په عزم ملاوې وتړلې. او د افغان په ټول
 تاريخ كې افغان د آزادۍ په ضد دريدلى ندی. د يو
 داسې ملت د تاريخ ملي مفهوم دادى چه افغان هيڅكله د
 خپل افغانيت په ضد وتلى ندی. او چه كله خبره د افغان د
 ملت د روحي روزنې د تاريخ په جهت دريزي نو بې له كوم
 اندك ترين شك څخه دا حقيقت څرگنديږي چه هيڅ يو
 افغان د علم په دښمني د علم د خراغ وړنگو ته د وژلو په
 مقصد پوه كړي ندي. او هيڅكله ئې تياري خوښې شوي

ندي. چه د افغانيت اصيل ترين روح د دې خاورې د اوسيدونكو په سينو كې د تاريخ افتخار لويه ماضي لري. چه كله په افغانستان كې تاريخ ته په كزو سترگو وكتل شول او كله چه د قضاوت په تله كې كزه تيزه كيښودل شوله نو افغانيت له تهمت سره مخامخ شو. چه داسې يو غلط او گمراه كونكي ذهن ميدان ته اووت چه گويا افغانان د علم او پوهې په ضد دي. گمراه نتيجه دا شوه چه په افغانيت كې گډ شوي د عربيت پردې پيوند او پردې سپيرونې د ټولو افغانانو د ژوند او د تاريخ منعكسه كونكي ژبه وگرزیدله. دا هغه علت وو چه له ياده اووت چه دا عربيت وو چه په افغانستان كې د مذهب په لباس د افغانانو د علمي آرزوگانو مخې ته په خپل ارتجاعي خصلت اووت، مگر تهمت په افغانيت وتپل شو. او د هر اسلامي هيواد په دننه كې د عربيت د مذهب همدا خصلت وانه ووبست تل په خپل علت د علمي نهضتونو په دښمني لاس په كار ښكاره شوي دي. لكه په مصر كې، لكه په الجزاير، تونس او تركيه، ايران ، پاكستان او په سوريه كې. او د افغانستان په هر كلي او كلا كې چه چيرې د

عربي ذهن او عربيت پيوند د هر افغان د افغانيت روح په خپل خصلت اړولی وي د هغه افغان په دننه کې ژبه هم او سترگې هم د پردې پيوند د خصلت تمايل پيدا کړی دی. چه هيڅ کله افغانيت او په هغه تړلی د افغان د تاريخ روح نشي تمثيلولی. لکه څرنگه چه په اکثره عربي هيوادو کې هم لا د عرب د مذهب ذهن يوه پردې پدیده ده، ځکه چه د ټول بشریت د بشری مقام په ضد لا له ابتدا څخه د جنايت په نظر او په عمل میدان ته د دين په عنوان اووت. او چه کله په افغانستان کې په سطحي ناقص نظر د افغانستان د تاريخ له عنوان لاندې د تاريخ تحليل شروع شو، دا انحراف پکې وو چه امان الله خان بايد ليرې شي. او دا خبره پټه پاته شوه چه عربيت له امان الله خان سره کوم کار ندرلود، بلکه خبره دا وه چه د علم خراغ بايد ليرې شي. که دا خراغ د امان الله خان په لاس رڼا شوی وو او يا که په بل يو لاس رڼا شي، شخص مهم ندی او نه وو. او نه به وي چه تر هغو د افغان په خاوره کې د عربيت ريښې او تيارې پاته وي، تل به د علم او پوهې شمعی ته د وژلو په مقصد پوه کيزي. رڼا د حقيقت لیدل او پيژندل

دي او د عربي ذهن مرگ او د عربي مذهب پای دی. چه
 بيا د غلامي حای په افغان کې د هغه خپل ملي شخصیت
 او ملي خودي نیسي چه د حآن پیژندنې لمړی درس په
 همداسې رڼا سره ممکن دی او له همداسې امکان څخه
 بيا د خدای د لارې د عبادت پیژندنې ته رسیدل ممکن
 دي.

حکه نو ارتجاع په افغانیت کې نده، او ارتجاع د
 افغانستان د فرهنگ بوټی ندی. اشتباه همدا وه چه نوم د
 افغان او د افغان د فرهنگ او تهذیب بد شو. ناخبره لدې
 چه هغه افغانان چه پدې لاره کاږه شول بيا هم هماغو
 افغانانو د ارتجاع مرض له عربیت څخه اخستی وو نه له
 افغانیت څخه. البته چه افغانان وو او افغانان دي، د
 همدې خاورې دي چه که په اخوانیزم یاد شول او یا که په
 بل یو ارتجاعي نوم، نو خبره د ارتجاع ده نه د افغان. او د
 اصلی مطلب په څیرنه کې مهم مقصد علت دی نه معلول.
 او علت هماغه د عرب ذهن او مذهب دی چه د خپل
 خصلت له مخې همیشه د علم په ضد ئې چه څومره حآن

ښودلی دی هومره ئې هم په همدغه تلاش خان ته په هغې
ټولنې کې حای موندلی دی.

حکه نو له همدې علت سره د قیام او مبارزې او د
تاریخ اصلي مطلب پاته شو، په حای ئې په افغانستان
کې د ارتجاع د غندلو او د انتقاد کولو گیلې رامنځ ته
شولې. اخلاقي ترین مطلب او د افغانیت د موضوع اصیل
ترین قیام او مبارزه د عربي ذهن د مذهب د ریښو مطالعه
وه. او مطالعه ده چه د هر رنگه تعصب او د هر رنگه
انحراف مخه په علمي مطالعه نیول کیږي. او مطالعه د
افکارو د آزادي شرط گڼي چه هغه علمي او
تعلیمي نهضت دی، نه چه د ارتجاع مخې ته توره په لاس
قیام وشي او د مرتجعینو په نوم بیرته خپله افغانان په خپل
کور او هیواد کې ووژل شي مگر علت بیا هم پاته شي. او
بیا بیا بدې نتیجې، بد معلولونه سر ووهي او بیا بیا سرونه
پرې شي او وینې وبهیري او د نفاق او نفرت تر منځه د
افغان اولس په دائمی دښمنۍ یو له بل څخه په نفاق بیل
پاته شي او علمي اتفاق ته ونه رسیږي. چه بد عاقبت ئې
ننی ملي نفاق دی کوم چه تر ننه پورې دردونه د یونیم زر

کلو په موده کې زموږ په برخه شول. له "پرون" څخه "نن" ته راوړسیدل او که چیرې "سبا" ته هم پاته شول، نو بیا به غلط قضاوت بیا هم موږ په غلطه لاره بیایي.

او افغان به بیا له یاده باسي چه افغان ته د خشم، تجاوز او تشدد مذهب چا راوړ؟ له یاده به باسي چه د افغان په خپل تهذیب او فرهنگ کې د مذهبي متجاوز ذهن وحشت هیڅکله موجود نه وو. د افغان د افغانیت په نوم چه کله زموږ مخې ته زموږ خپل فرهنگ د کتاب پاڼې خلاصې شي، نو هر افغان پکې د انسانیت دا لوړ اخلاقي لارښوونې لوستلی شي چه په بخشش او عفو، سخاوت، میرانه، میلمه پالنه، وفاداري، غیرت، له خدای او خاورې سره مینه، عزت او پت، کوم چه افغانیت په همدغو ریښو ولاړ دی او ترې زرغون شوی.

هر افغان له دریو شیو منعه شوی دی. بد گوښي، بد آموزي، بد اندیشي. او درې خصلته یې د اخلاقي گمراهي علت گڼلي. یو: دروغ، دوهم: برتري، دریم: تجاوز آمیزه باطل ذهن. او دلیل یې تیاري ښودلې دي چه تیاري د عزت ریښې نلري. او دې نتیجې ته رسیږي چه له باطل

نه ځان ساتل په باطل غلبه ده. له باطل سره مبارزه له تيارو سره مبارزه ده. او پدې توگه زموږ د افغانانو د فرهنگ اصالت له باطل سره د مبارزې له لارې عبادت ته رسيږي.

ځکه نو پدې هيواد کې د خپل فرهنگ نوم چه کله د افغان د مطالعې موضوع گرزي، مطلب ئې کوم دين او يا مذهب ندی چه يواځې دين او مذهب د عرب د دين او مذهب د انحصار له عنوان لاندې هر څه ختم شي. بلکه خبره د دوو مختلفو فرهنگونو ده. چه يو پردی فرهنگ دی چه د مذهب او دين په نوم زموږ خاورې ته راغی او يو زموږ خپل فرهنگ دی. کله چه له خپل فرهنگ څخه مدافعه کيږي دا کوم تش ملي تعصب ندی، بلکه موږ افغانان په خپل فرهنگ کې تجاوز نه وینو. او کله چه پردی فرهنگ ردوو په حقيقت کې تجاوز ردوو. که نوم ئې په عربي ژبه جهاد وي او يا ئې که پوښ د مذهب په رنگ همدا منافقت وي. او په همدغه دليل وو چه پدې هيواد کې د کفر نوم د ډار نوم وگرزید، چه خپل ډير پيروان ئې د ذهني تعصب په تيارو کې وساتل. او چه کله تعصب او منافقت څخه

حَآن ویستل غواړي نو ډاریزي چه کافر به شي. او دا خو په خوله لا نشي آخستلی چه "اسلام" د عرب د ذهني فرهنگ یوه برخه ده چه د ژبې او عمل هر راز منافقت پکې راغونډ شوی دی.

خبره د بدې تربیې مطلب ته رسیزي چه د عرب د ذهن ډیر انسانان له انسانیت څخه بیزاره او په دښمنۍ تربیه کړل. هغه بیګناه انسانان چه عربو ووژل او هغه وینې چه د جهاد په نفرت او توره توېې شولې او همدا تیاري ئې د خدائي فرض په نوم تیتې کړلې. پداسې تیارو کې سخاوت، عزت او مینه نشي کولای چه وده وکړي. مګر په افغانستان کې ډیر داسې وطنپرسته کسان وو چه غوښتل ئې چه هم همدا تیاري وي چه نوم ئې اسلام دی او هم د په همدې تیارو کې صداقت، ورورولی، اتحاد او همدردی زړونو او سینو ته لاره پیدا کړي. چه دا لویه اشتباه وه او دا اشتباه یونیم زره کاله په افغانستان کې تکرار تکرار جاري پاته شوه.

او حینې خو لا داسې هم پدې هیواد کې تیر شول چه خپل هر ښه په اسلام وتړي او هر بد په افغان او

افغانيت وټپي. او دريمه ړنده لاره پدې ناقصه آرزو دا وه
 چه انسان ته سعادت او ترقي د اسلام له لارې په برخه
 کړي. او يا علم او د علم هره خوشبختی د اسلام په
 خدمت کې ورکړي او د علم رهبر هم همدا د عرب ذهن
 يانې اسلام وگڼي. او په پيرو هيوادو کې د اسلام پيرو
 پيروانو په پير حله په پاک زړه او پوره خوشباوري او
 ايمان د همداسې بې اساسه آرمان او تلاش لارې
 ونيولې. مگر پداسې ړندو لارو کې ورک شول او ترې پاته
 کتابونه هغه شمعي نشول چه د تعصب د لارې تيارې رڼا
 کړی شي او د حقيقت منزل پيدا کړی شي. نتيجه دا شوه
 چه که دوی هر څومره د حقيقت، د فضيلت او د عدالت
 تزي وو، د معنويت او ترقي آرزومند وو او د انساني ژوند
 په طلب وو، مگر پدې لاره کې ئې ټول کتابونه، ټول پکرونه،
 تلاش او آرزوگانې سر ته ونه رسيدلې. حکه چه دوی د
 عرب مذهب او عدالت ته په يو واحد نظر کتل. نو د دوی د
 حقيقت تعريف هم غلط وو او هم همدې غلط تعريف ته
 غلطې لارې ختلې وې. دوی لا له اول نه دا هيڅ نشوای
 منلی چه د عرب د ذهن لارې غلطې دي او کړې دي.

حکۀ نو په افغانستان کې د افغانانو د انساني نجات لاره د دې انساني پکر او اخلاقي روزنې او د یو ملي تعلیم په تلاش خپل مقصد ته رسیدلی شي، چه که غواړي چه په افغانستان کې منافقت نه وي نو باید لمړی د منافقت لاره په خپل هیواد کې پرینزدي. که چیرې د عرب د منافقت لاره زموږ هیواد کې نه وای، ولې به افغانان په ارتجاعي لارې تلل؟ ولې به ئې له حقیقت نه داسې کرکه کوله؟ ولې به د علم په مقابل کې پداسې تور تعصب او دښمنۍ دریدل؟ ولې به نیوهیدل چه بی له علم نه په تور جهالت کې پاته کیدل؟ جهالت فقر دی، جهالت تیاره ده، په جهالت کې پت نشته، په جهالت کې سخاوت نشته، په جهالت کې اخلاقي فضیلت نشته. په جهالت کې وفا او میرانه له منځه ځي، عاقبت یې نفاق، نابودي او بدبختي ده.

او چه کله په افغانستان کې د افغانستان د تاریخ یوه مرحله له مطالعې لاندې نیول کیږي، همیشه به دا دوه لارې وي، چه د افغان د مطالعې دوه سترګې ګرزي چه یوه د عربیت لاره ده او بله لاره د افغانیت لاره ده، چه بیا

د خپل تاریخي ژوند پس منظر منزل ولیدلی شي او پوه شي چه د افغان د علمي نهضتونو په مقابل کې همیشه همدا پردی ذهن وو چه په دښمني دریدلی.

د یوې تاریخي مرحلې په توگه د امان الله خان د اقتدار دوره په همدې حقیقت یوه شاهدي وائي، چه دا د علمي آرمان او تلاش مرحله تر خپلې ثمرې پاته نشوه. چه گناه په موز کې د مذهب په نوم پاته پردی لاره ده، نه د امان الله خان گناه. حکه چه علم ته هیڅکله هیڅ افغان د خیانت او کفر په سترگه کتلي ندي او علمي پاڅون ئې د بې دیني په تور محکوم کړی ندی. او علم ته ئې گناه ویلي ندي. د افغانستان د فرهنگ د تاریخ ژبه تل دا وه چه "علم که بې علمی؟". مگر کله چه زمونږ هیواد ته پردی ذهن اسلام راغی نو خبره داسې واوښتله چه: "دین که بې دیني؟ کفر که اسلام؟".

علم په بې دیني کې راغی او په کفر یاد شو. او جهالت ته بهترین دین وویل شو. او په ټول ژوند کې په همدې حقیقت تر دا ننه چه اسلام راغلی زمونږ ژوند شاهدي وائي.

- ۷ -

امير حبيب الله خان

را به شو د امير حبيب الله خان چه په "امير شهيد" هم
 ياد شوى، لنډې معرفي ته:

دا سړى له آمو دريا ها خوا د منځنۍ آسيا په يو ښار
 كې هغه وخت زيزيدلى دى چه لا امير عبدالرحمن خان
 پاچا شوى نه وو. او امير يولس كاله په تبعيد او په فرار
 كې وو. ځكه چه امير عبدالرحمن خان له امير شير علي
 خان نه د غزني په سيمه كې شكست وخوړ، نو ئې لمړى
 ايران ته پناه ويوړه او بيا له هغه ځايه منځنۍ آسيا ته
 ولاړ چه په منځنۍ آسيا كې د روس د امپراطورۍ له
 قبضې لاندې زيات ترك نژاده او مسلمان هيوادونه راغلي
 وو. چه كله په منځنۍ آسيا كې وږې وږې پاچاهۍ، نفاق
 او ځان ځانۍ رايج شوې وې، نو د روس د پوځونو آفت
 وږې نازل شو او يو په بل پسې ئې دا اميران مات كړل
 او د هغوى هيوادونه ئې اشغال كړل. ځكه نو امير
 عبدالرحمن خان چه كله به په بخارا كې وو او يا به چه
 كله په سمرقند يا تاشكند كې وو، پدې ټولو ځايو كې د

روس حاکمیت چلیده او په نتیجه کې امیر عبدالرحمن خان روسانو ته پناه وړې وه. ځکه چې امیر ته روسانو په کال کې ټاکلی یو کلنی معاش مقرر کړی وو. امیر عبدالرحمن خان خپل یولس کاله په تبعید کې اکثرًا په ښکار کولو تیر کړ او د بدخشان له غرنۍ سیمې څخه یې د هغه ځای یوه ازبکه وکړه او له همدې ازبکې څخه امیر حبیب الله خان وزیریده. بدخشان چې بیا وروسته په دو حصو تقسیم شو، یوه برخه یې په افغانستان کې پاته شوه چې مرکز یې فیض آباد دی او بله برخه یې د نني تاجکستان یو ولایت دی. د آمان الله خان مور چې د کندهار وه او امیر حبیب الله خان چې تر دیرشو پورې نورې ښځې هم د افغانستان له مختلفو سیمو او قامونو له هزاروو څخه نیولې بیا تر نورستانه پورې کړې وې، نو چې کله به د آمان الله خان مور خپل میره ته په قار شوه، نو به یې دا ورته په پیغور ویل چې "څه ځغله د ازبکې زویه، چې ته هم پاچا سوی یې!" که څه هم ونه او قد یې له خپل پلار څخه اخیستی وو، مگر خوی یې د خپل پلار په ضد وو. او د خپل پلار له قهارتوب څخه سخت نا آرامه وو، چې په سلهاوو زره افغانان یې د خپلې پاچاهي په دوره کې په مختلفو

شکنجو مرگ او نابودي ته وسپارل. او په لسه او زړه ئې جبراً اکثرأ هغه کسان برطانوي هند ته تبعيد او فرار کړل کوم چه د هغو کورنيو مشران، قامي مشران وو او د انگريزانو په ضد په قامي قيام دريدلي وو.

د امير حبيب الله خان صبر پداسې وخت کې ستوني ته رسيدلى وو چه پلار ئې مريض شو، مگر په مياشتو مياشتو له اجل سره لاس په گريوان وو. چه بالاخره زوى ئې د دوا په گيلاس کې زهر واچول او خپل پلار ئې اجل ته له پوښو څخه ونيوو. نو لدې لارې ئې چه څومره ځان راحت کړ هومره ئې د افغانستان خلک نور د وژلو او شکنجو او فرارولو له عذاب څخه ورغورل.

امير حبيب الله خان له پاچاهي کولو له مقصد څخه پدې پوهيده چه يواځې راحت وي او بل هيڅ. چه کله به کومه ورځ د امير دربار ته افغانستان له مختلفو قامونو څخه راغلو مشرانو له خبرو څخه په عذاب شو چه غوښتل به ئې چه امير د انگريزانو په مقابل کې په مقابله پاڅوي، نو به د خپل فاميل له دننه څخه د ځينو شهزادگانو او خپلوانو له خوا هم کله کله په همدې خبرې مخاطب کيده. چه بيا ئې يوه ورځ خپل نژدې فاميلي کسان اوسني "چمن حضوري" ساحې ته بوتلل کوم چه

په هغه وخت کې هلته اوبه زیاتې وې او د ښکار لپاره له لرگیو وړې جوړې شوې کایکونه او خوا ته د مرنجان د غونډۍ بیخ کې د عسکرو خیمې ولاړې وې. هغو ته ئې ګوته وینوله وئې ویل چه "تاسې پدې وړو وړو د لرگیو په کشتیو غواړی چه د انگریز د امپراطورۍ د بحري جنگي کشتیو ته ماته ورکړئ؟ آیا پدغو خیرنو خیمو کې پراته د یو څو عسکرو په ګوډ ماتو توپکو غواړئ چه د یوې عظیمې امپراطورۍ د جنگ مضبوط ماشین مات کړئ؟ موږ تاسې له جنگ څخه څه غواړو؟ آیا په زوره غواړئ چه خپل راحت خرابه کړئ؟ تاسې ټول الحمدالله په راحت کې یاستی، نو لازمه نه ګنم چه داخپل درته نصیب شوی راحت پرېزدی او د هغه په حای د جنگ لاره ونیسئ. تاسې ته به هیڅ وخت له راحت او اطاعت څخه آزار ونه رسیږي، که څوک نه غواړي چه دا اوسنی خپل راحت خرابه کړي نو هیڅکله د جنگ کولو خیال په سر کې نه ساتي...".

امیر حبیب الله خان په پکر کې یوې خوا ته د استقلال جنگ وو، بلې خوا ته آرام ژوند. چه حتی بیا وروسته وروسته پیر آرام نارامه کړی وو، چه کله به ئې په ورځ کې له سهار نه تر غرمې پورې یو رنگ دریشي

آغوستله، بيا به له غرمې نه تر مازديگره پورې بل رنگ او
 د شپې له مخې يو بل رنگ. او پدې سينگار به ئې اکثره
 وخت تيراوو. او پلار ئې د افغانستان مهم قيام کونکي
 ميرني کسان خاموشه کړي وو، داسې کسان نه وو پاته
 چه امير ته د سر درد پيدا کړي. نو به ئې خپل وخت په
 نامعقولو او ناقصو ساعت تيريو تيراوو چه خائنه به ئې
 دا ساعت تيرۍ تصنعې ترتيبولې. خو بيا هم په يوه
 ناراضه حالت او رواني بحران کې پاته وو. دا حکه چه
 حبيب الله خان د ژوند پدې راز پوه نشو چه د وطن د
 ترقي او آبادي په لار کې هر زحمت شاه او گدا ته
 معنوي راحت دی. او دا مسئوليت دی چه هم شاه او هم
 گدا د وطن، د ملت او د انسان په خدمت کې يو شان
 مساوي کوي. حکه چه دا د وجدان غږ دی او بيا له هغه
 وروسته علمي صلاحيتونه د وطن په تعليم او بقا کې
 ویشل کيږي. مگر امير حبيب الله خان به په خپل مجلس
 کې له ملايانو سره د عربو د څلورو خليفه گانو له عدالت
 څخه خبرې کولې او دا به ئې ويل چه "د قيامت په ورځې
 چه کله خدای محاکمه شروع کړي، حضرت عثمان ته
 وائي چه ستا له سپينې مبارکې گيرې څخه زه لا
 شرميزم تا نشم محاکمه کولای، بې له محاکمې مخامخ د

جنت لاره نيسه چه هلته د جنت نعمتونه ستا په انتظار دي ... ". او بيا به ئې ملايانو ته تحفې ورکړې. او پدې کې ئې امير توب او ژوند تير شو. او چه بيا ووژل شو، مړ شو. او د شهيد په نوم ياد شو.

د همدې امير د پاچاهي د عطولې مرحلې په دننه کې کال تر کال زياتيدونکي افکار د يو نوي مترقي افغانستان د جوړيدو په آرمان زيزيدل او د همدغه آرمان په لور خوځيدل چه دا علمي جريان د عصر له تقاضاوو سره غبرگ د هند له دننه آزادی خواهانو سره هم فکري ارتباط نيولی وو. او پټ لوڅ پيدا شوي سياسي انجمنونه ترې جوړ شول، پداسې وخت کې چه د انگريزانو او د روس د امپراطورۍ تر منځه د آسيا په سر رقابتونه پراته وو. او چه څومره افغانانو او د هند خلکو له انگريز څخه استقلال غوښت هومره هم روسانو ځان د آمو دريا غاړې ته رارسولی وو. که آسيا پداسې طوفاني څپو کې ځنگيدله، مگر پدې ځانگو کې د آزادي او قيام وېش شوي سهارونه هم ځنگيدل او لوئيدل او خپل منزل ته به رسيدل.

– ۸ –

امير عبدالرحمن خان

امير عبدالرحمن خان په (۲۲ / ۷ / ۱۸۸۰ م) په تخت کيناست. يواځنی امير چه په افغانستان کې ئې د قصي القلب لقب پريښود همدا امير وو. او همدې امير چه کله يې ځان په يو مرکزي قوت کې وليد، نو د خان خانيو او متفرقه قامي ځان ځانيو لاسونه ئې لنډ کړل. او ټول ئې په يو واحد مرکزي حکومت وتړل چه د هماغه وخت تقاضا د يو همداسې سياسي قدرت ضرورت شرط گاڼه. نو ئې يوه ورځ خپلو مشاورينو ته دا هم وويل چه "افغانستان يو خوار هيواد دی. دا هيواد تجارت ته احتياج لري. د تجارت لارې ما په امن کې راوستلې او غله او غدې مې ورک کړل. اوس نو زه خپله د تجارت مرکز په خپل نوم په کابل کې جوړوم. دوهم دا چه د افغانستان انګور په دنيا کې جوړه نلري، نو په کار ده چه د شرابو فابريکه جوړه شي چه له فرنگيانو څخه خپل هيواد ته گټې ترې واخلو ...". په

مجلس کې یو چا ورته وویل چه "امیر صاحب که ستا حضور ته عرض وکړم چه ملایان به څه ووائی؟ ...".

امیر ځواب ورکړ چه "ملا ئې له شرابو سره څه؟ هغوی د نه څیکي". مگر مشاور ورته وویل چه "ملایان خو به ئې په خپله نه څیکي، خو په دین او شریعت ئې تړي، بیا د سر درد پیدا کوي". امیر ويلي وو چه "ولې پیغمبر خپله نه څیکل؟ کله چه پیغمبر شو نو ئې پرېښودل. که ئې دا ويلي نه وای چه خدای وویل چه نور شراب حرام دي ښه به وو. نو به دا خبره د ده اجتماعي نصیحت گڼل کیده. مگر کله ئې چه وویل چه خدای وویل چه وروسته لدې شراب حرام دي، آیا خدای خپله اشتباه بیانوله؟ چه تر یو وخته حرام نه وو، بلکه عیسی پیغمبر څیکل او په خپل لاس به ئې خپلو یارانو ته د شرابو پیالې ډکولې، حتی شراب مقدس گڼل کیدل. نو بیا ئې ولې هغه ته هم نه ویل چه شراب حرام دي؟ که زمانه بدلیدله مگر خدای خو کامل دی د تکامل او د زمان تابع ندی ...".

او بیا ئې بیا خپله خبره تکرار کړې ده چه "تاسې دا کار وکړئ چه وطن ته یو څه خپله لاره جوړه کړو او په خپل

همت گټه تر لاسه کړو، نور تاسې ددې طفیلی طایفې په خبرو پسې مه گرځئ. د وطن احتیاج ته پام کوئ، نه ددې طایفې خبرو ته. که مو دې طایفې ته په هر کار کې واک ورکړ بیا مو په اوگو درخیزې چې بیا ئې له اوگو څخه کوزول کوم آسانه کار ندی.

او امیر په کابل کې په خپل نوم یو سرای هم جوړ کړ چې تر پیره وخته دا سرای د "عبدالرحمن خان په سرای" مشهور وو، او په کابل کې د تجاري راکړو ورکړو په مقصد پاته هم وو. او چې کله ئې خپله شخصي سرمایه په تجارت واچوله نو دا د امیر د سرای د افتتاح ورځ هم وه. چې ئې ویلي وو: "ما دا هیواد پیر زیات ستومانه کړ او په هماغه اندازه ئې زه هم ستومانه کړم. مگر اوس به په اقتصاد او تجارت تکیه کوو...". امیر عبدالرحمن خان کوم شراب خور شخص نه وو، بلکه له خپل ذهن څخه ئې هومره د خپل وخت په افغانستان سترگې لگیدلې چې لمړی باید د افغانستان حدودونه وټاکل شي او پوره تعین شي. چې کله کور بې وره او دروازې پاته وي د هغه کور امن نشي تر لاسه کیدلی. ځکه نو امیر دا کوشش وکړ چې د

دو مهمو قوتونو "د انگریز امپراطوری او د روس امپراطوری" له نظامي تهدیدونو څخه د افغانستان ساتنه وکړي او دا ئې په حقیقت کې له هغو داخلي قوتونو سره د مقابلې په ضرورت هم تکیه ورکوله کوم چه په افغانستان کې یو اختناق، هرج مرج او یوه ملوک الطوایفي رایج وه. چه څومره مرکزي ټینگ سیاسي قدرت ته ضرورت وو، هومره پې هم یوه مرکزي نظامي دوامداره اردو شرط ګاڼه. دا سې اردو چه تر هغه وخته د قامونو د مشرانو په ملي ملیشاوو تړل شوې وه. او تر هغه وخته به هر یاغي شهزاده په همدغو قواوو تکیه کوله، نو به د قوت خاوند شو او نتیجه به جنګونه وو. او لا بدتره دا چه په وطن کې دننه ځان ځانی، خون ریزی او ملوک الطوایفي وطن له تجارت، اقتصادي رشد او د لارو له امن څخه محروماوو. نو امیر چه څومره په خپل ذاتي خوی او خصلت لا له ورکتوب څخه د یو نارحمه، عصبي او قهار شهزاده په توګه تربیه اخیستې وه او چه څومره پې دا خوی بیا وروسته د افغانستان په سیاسي چارو کې د امیر د واکداري سره وتړل شو، نو زیاتې وینې توېې شولې. او یو

داسې جاسوسي تشکيلات جوړ شو چه په افغانستان کې
 د هر کور غړي به لا په خپل کور کې هم د امير د
 جاسوسي د تشکيلات پارونکې او ويرونکې سترگې او
 غوږونه ليدل. او همدا پار گوټ په گوټ په ټول هيواد کې
 خپور شو، چه بيا لداسې پار څخه ډيرو افغانانو په ډليزه
 توگه فرار وکړ او ليرې هيوادو ته وتښتيدل. چه حتی يو
 ليرې هيواد او لويې وچې ته هم ورسيدل چه هغه د
 استراليا لويه وچه وه.

افغانستان چه له يوې خوا د انگرېزانو د سياسي
 کبرجنې امپراطورۍ له تسلط څخه آزار ليد، او هم په هغه
 وخت کې يوې پيرۍ ته نژدې داخلي جنگونه د سدوزيو او
 محمدزيو د کورنيو تر منځه او وروسته د محمدزي کورنۍ
 د شهزاده گانو ترمنځه د تخت په سر په افغانستان کې
 يې د بربادۍ او نفاق اور بل ساتلی وو. او لداسې جهالت
 څخه البته چه علمي پيشرفت او تعليمي ترقي تصور
 کيدلی نشوای. کوم چه د هماغه وخت د شرطونو له سترگو
 څخه د امير عبدالرحمن خان سياسي غضب ناکه مشې
 او تگ لارې ته کتل پکار ده، نه چه د شلمې پيرۍ د

دیموکراسي له آزادو مفکورو څخه چه قلم تائیدوی نه
کوټک او شنه لښته، لکه چه امیر عبدالرحمن خان ترې کار
واخیست او همدې کوټک وکړای شوای چه هم داخلي
جنگونه پای ته ورسوي او هم د همدې جهل په مقابل کې د
جهل په وسایلو د افغانستان د ټوک ټوک کیدو مخ نیوی تر
سره شو. او په خارجی سیاست کې د افغانستان
حدودونه وټاکل شول، او زور په ملي مقصد کې خپل
مطلب تر لاسه کړ.

مگر د امیر عبدالرحمن خان د واکداري په منلو کې د
انگریزانو تائید او له افغانستان څخه د خپلو پوځیانو د
ویستلو په پریکړه کې د "میوند جنگ" زیات رول لوبه ولی
وو، چه کله د سردار محمد ایوب خان په مشرۍ قومي
قواوې د انگریز له پوځ سره په میوند کې مخامخې شولې
د انگریزانو تلفات له حده زیات وو. او دا د یوې متکبرې
امپراطورۍ د جنگ د میدان شکست وو. او پدې وخت کې
چه په انگلستان کې لیبرال حزب سیاسي قدرت تر لاسه
کړی وو، نو د لیبرال حکومت نه غوښتل چه نور د په
افغانستان کې د انگلیس مداخله دوام ومومي. او دا دلیل

نې وړاندې کړ چه " افغانستان د انگریزانو لپاره همیشه
 قبر شوی دی، د افغانستان په خاوره کې پائیدل به تل
 زموږ په شکست او پیغور آوري ". حکه نې هغه پوځ بیرته
 له افغانستان څخه په وتلو کړ کوم چه د امیر شیر علي
 خان د پاچاهي په ورستني کال کې افغانستان ته
 راواوونست او د افغان - انګلیس د دوهمې جګړې علت
 وګرځید.

امیر عبدالرحمن خان چه د خپل د آکا زوی "سردار
 محمد ایوب خان" له مقابلې څخه عاجز وو، نو له
 انگریزانو سره د معاهدې له مخې پدې کار کې "جنرال
 رابرت" په مخکې شو او د سردار محمد ایوب خان مقابلې
 ته ورغی. او انګلیس جنرال به چه کله دا کار کاوو او له
 ایوب خان سره یې جنگ په غاړه آخیست، مګر عبدالرحمن
 خان به هم د انګریز د هغو پوځیانو امنیت په غاړه
 آخیست کوم چه د جلال آباد له لارې څخه له افغانستان
 څخه وتل. نو د انګریز جنرال د امیر د تخت لپاره خپل
 تعهد له ایوب خان سره په مقابله کې تر سره کړ او د
 سردار محمد ایوب خان قواوې د هرات په لور په څټ

شولې. او امير هم په خپل قول ودریده چه پدې توگه د انگریزانو پوځ هم د جلال آباد له لارې او هم د قندهار له لارې هند ته ستنې شولې. او هم د لیبرال حزب او حکومت سیاسي مطلب تر سره شو چه ئې غوښتي وو چه "د افغان خاوره ترک کړي او ځانونه له عام قتل څخه بچ کړي". لدې خبرې څخه مقصد اشاره د هغه شل زرو انگریزي پوځیانو نابودي ته وه کوم چه د "افغان - انګلیس" د لمړي جنگ په وخت کې یواځې یو پوځي ډاکتر "ډاکتر براین" ژوندی پاته شو او نور پوځ د "خورد کابل" له حدود څخه تر "تیزین" ځای پورې ژوندي ونه رسیدل. او د قامي ملي قوتونو له تورو څخه تیر شول. او د افغان په تاریخ کې د یوې ملي حماسې یادگار وګرځید، چه د افغانانو د ملي خودي ویاړلی باور ئې راتلونکو نسلونو ته په مطالعه کینود، پدې هوشدار چه که چیرې افغانان لدې ملي شخصیت او افتخار څخه کومه ورځ ځانونه پردي کړي درد به ئې په نصیب شي. لکه څرنګه چه دا اوسنی ورځې د همداسې درد شاهدې دي.

– ۹ –

امير شیر علی خان

امير شیر علی خان د امير دوست محمد خان زوی دی، چه یو نیک بینه انسان وو او نیک خواه احساس ئې درلودل چه که وکړای شي خپل هیواد ته خدمت وکړي. مگر د خپلو دو وروڼو په شرارت واوونست چه یو ورور ئې افضل خان نومیده او د امير عبدالرحمن خان پلار وو، بل ئې اعظم خان نومیده چه په افغانستان کې په لوچک او ظالم مشهور وو. وائي چه کله د زرمتم سیمې ته چه په پکتیا کې ده ولاړ او د امير شیر علی خان په ضد ئې خلک په حان پسې کړل، نو هره ورځ به ئې دوه چرگان په جنگ آچول په یوه چرگ به ئې د حان نوم کیښود او په بل باندې د امير شیرعلی خان. او کله به چه د ده چرگ میدان ویووړ په هغه ورځ به ئې خلکو ته له خپل جیب نه پیسې ورکولې، ویل به ئې چه "زه د تاسو پاچا یم". او کله به ئې چه خپل چرگ جنگ بایلو نو به ئې کنځلې کولې او هغه چرگ به ئې وواژه او سپي ته به ئې واچاوه. دا سپی چه

په "اعظمو" يې شهرت درلود څو مياشتې پاچا هم شو،
 چه بيا ئې بيا شکست وخوړ او ايران ته وتښتیده. او په
 لاره کې د معدې د مرض له فساد مړ شو او قبر ئې په
 ايران کې پاته شو. همداسې افضل خان ورور ئې هم تر
 يو کال او څو مياشتو د کابل تخت په ظلم وچلاوو او بيا
 په کابل کې مړ شو، چه په حقيقت کې زوی ئې امير
 عبدالرحمن خان د کابل تخت خپل پلار ته د غزني په جنگو
 کې ئې چه کله امير شير علي خان ته دوه ځلې شکست
 ورکړ گټلی وو.

حکه نو د امير شيرعلي خان پاچاهي د تخت په دوه
 ځلو گټلو او د تخت په بايللو څرگنده شوه چه بيا تر لسو
 کلو ټينگه پاته شوه چه دا ئې دوهمه دوره وه. په لمړۍ دوره
 کې محمد افضل خان د افغانستان د شمالي ولايتونو چه
 په "افغاني ترکستان" يادیده والی وو. اعظم خان د کرمې
 والي وو او محمد شريف خان د فراه او گرشک والي وو.
 او محمد امين خان د قندهار والي وو. پدوی کې مشر
 افضل خان وو، مگر امير دوست محمد خان خپل دريم
 زوی شير علي خان چه د هرات والي وو وليعهد نامزد

کړی وو. ځکه نو د امیر دوست محمد خان له مرگه وروسته په افغانستان کې خانه جنگي پیل شولې. امیر شیرعلي خان د انگریزانو له خوا همیشه رټل شوی وو او دا کار د دې سبب شو چه امیر شیر علي خان له انگریزانو مخ واړوي. او د انگریزانو داسې دښمن ته لاس اوږد کړی کوم چه هغه روس وو او په منځنۍ آسیا کې ئې ډیر ځایونه نیولی وو. انگریزانو غوښتل چه روس په منځنۍ آسیا کې په پوځي اشغال پریږدي، مگر په مقابل کې ئې له روسانو غوښتل چه په افغانستان غرض ونکړي چه د انگریز له تسلط لاندې پاته وي. او کله چه دا خبرې تیتې شولې چه امیر شیرعلي خان له روسانو څخه د کومک غوښتلو هڅه لري، انگریزان په تشویش کې شول.

کله چه شیرعلي خان خپلو وروڼو ته او امیر عبدالرحمن خان ته ماته ورکړه، نو ئې په هند کې واکمن انگلیس "لارډ لورنس" ته د خپلې کامیابي په هکله بری لیک واستاوو. نو انگریزانو امیر شیر علي خان ته د مبارکي له ځواب سره یو ځای شپيته زره پونډه او درې

زړه پنځه سوه توپک واستول او د نورو شپیتو زرو پونډو وعده ئې ورکړه. چه بیا په کال ۱۸۶۹ کې امیر شیر علی خان د هند " امبالا " ته د انگلیس د شاه د نایب د لیدلو په مقصد سفر وکړ او هلته پیر ښه هرکلی شو. انگریزانو ظاهراً ښه سلوک را اخیستی وو.

امیر شیر علی خان د اصلاحاتو په نیک نظر مشهور امیر دی. چه کله له هند څخه راوگرځید نو ئې د خپل آرمان د پوره کولو لپاره د اصلاحاتو پلان جوړ کړ چه مهم څو ټکی ئې دا دی:

یو: د عدل وزارت جوړول او شکنجې لیرې کول.
دوهم: د خلکو له اوزو څخه وسلې لیرې کول یا په قانوني د لایلو وسلې گرزول.

دریم: د شپې له خوا په ښار کې د امنیت نیولو لپاره د پولیسانو مراقبت.

څلرم: شهزادگانو ته د ځمکو ورکولو په ځای نقدي معاش ورکول، چه دې کار امیر شیرعلی خان ته زیات دښمنان پیدا کړل.

پنځم: رسمي ماموران او د دربار خلکو ته د اروپايي لباس اغوستلو او د دولت په چارو کې د نظم او نظافت مراعات کولو فرمان.

شپږم: د يوې بڼې اردو بنياد کينډول او پوځي قوماندې د پښتو په ژبه اړول. او اردو ته په کابل کې د وسلو جوړولو د فابريکې جوړول.

اووم: په شير پور نومي حای کې مشهور نوی ښار جوړول.

اتم: د وطن د چارو د ښه سمون په خاطر د مشورتي پارلمان ضرورت او پراخه علمي تعليم.

دلته وو چه د امير شير علی خان د مشاورينو له جملې څخه د کنړ د ولايت په يوې داسې کورنۍ منسوب شخص له خوا له هوشدار سره مخامخ شو. دا کورنۍ له ډيرو پخوا زمانو "د عربو د اشغال له زمانو" څخه چه بيا افغانستان ته پرله پسې زيات عربان راغلل او په افغانستان کې ميشته شول او ځانو ته ېې "سيدان" وويل او مذهبي برلاسی ېې په خلکو تر لاسه کړه. چه دې برتری تر پيړيو دوام موندلی وو. دا سړی سيد جمال الدين

نومیده چه بیا په نورو هیوادو کې په "سید جمال الدین افغان" یاد شو. د امیر د اصلاحاتو په ضد پدې بهانه ودریده چه لمړی خبره د جامو وه، چه امیر شیر علی خان دولتي چارو کې دریشی شرط گڼلې. مگر سید جمال الدین په اسلامي سنت او جامو ټینگار کاوو. او کله چه خبره د پښتو ژبې هغو قوماندو ته راوړسیدله چه اردو ته ورکول کیدله، بیا هم سید جمال الدین د ملي پوځ په ځای اسلامي پوځ غوښت چه قوماندۀ یې هم باید په عربي ژبه وي. یوه ورځ په دربار کې د سید جمال الدین تجاوز آمیزه لهجه او امیر ته د یو لار ښونکي په برتري چه د نوموړي خپل ذاتي د خپل رگ فضیلت وو له اسلام څخه خبرې وکړې او امیر یې په غفلت مخاطب کړ، چه دا یو حقارت وو. نو امیر ورته وویل چه "ما تر دا ننه پدې آرزو پیژندلې چه ته به د دین عالم یې چه دین د ملت په خدمت کې په کار واچوې نه چه ملت له دین لاندې په همدغه نوم خلک له علم څخه منحرفه کړې. بله آرزو مې ستا په شناخت کې دا وه چه په تا کې به د هغې ډوډۍ لحاظ پروت وي کوم چه له ډیرو زمانو او له لیرې وطنو څخه په راتلو سره ډې

خاورې تاته دركړه، چه ته پوه شې په افغانستان كې ئې
 حكه چه پدې خاوره كې د نيكونه وزيزيدل. اوس اجازه
 راكړۍ چه دا ملت خپله ژبه ولري، خپله اردو ولري لكه چه
 خپل وطن لري“.

په حواب كې سيد جمال الدين امير ته وويل چه "تا
 زما نيكونو ته حقارت وكړ! دا زما نيكونه وو چه تاسې ته
 ئې اسلام در زده كړ او تاسې ئې له كفر خخه خلاص
 كړئ! ته د يو امير په صفت مجبور ئې چه د فرنگي تعليم
 په حاي د اسلامي تعليم لاره غوره كړې چه تاسې ته
 همدغه اسلام له ظلمت خخه نجات دركړى دى". نو امير
 هم دا حواب ورکړى وو چه "خو مياشتې شوې چه ستا
 خبرو ته مې حقارت ونه ويل. تاته مې د استاد خطاب کاوو
 مگر نور پدې پوه شوم چه ته د خپلو خبرو غږ په خپلو
 غوږو نه اورې. لكه داسې چه په تخت ته ناست ئې او د
 افغانستان د دين او د دولت واک دواړه ستا په لاس كې
 وي. او حآن د پدې خلكو او په ما درته بادار ښكاري، كوم
 چه ستا نيكونو همدا خوى تاته په ميراث پريښود. نور په

يو تخت باندې دوه نفره نه ځايږي چه يو امير وي بل ملا.
يو به نه وي يا ته او يا زه! پوه شوې ملا؟“.

دې سړي په امير شير علي خان پسې د كفر زيات
تهمتونه وتړل او خلکو ته به ئې ويل "چه زه ئې له درباره
وشرلم. او امير شير علي خان ماته وويل چه ته ولې د
اسلام څخه خبرې کوې. اې خلکو آيا اسلام له ياده اووت؟
او که تاسو له ياده ويستلی نه وي، مگر ستاسو امير له
ياده ويستلی. زه دا هیواد پرېږدم. هغه هیواد پرېږدم چه
په هغه هیواد کې د هغه هیواد امير اسلامي تعليم نه مني
په ځای ئې د کافرانو تعليم اعلاتوي“.

بيا هماغه وو چه د حج په پلمه له افغانستان څخه
اووت او هند ته ولاړ او هلته ئې د آزادۍ له عنوان لاندې د
ټول اسلامي قدرت پداسې الفاظو غوښت چه " که آزادي
او استقلال هم وي، مگر د اسلام له حاکميت لاندې به وي.
او که استقلال گټل کيږي پدې ايمان او عقیده به خامخا له
کفارو څخه گټل کيږي چه بيا په هغو آزادو شوو هیوادو
کې اسلامي تعليم رائج شي ...". چه بيا له هند څخه
ايران، مصر او عثماني امپراطورۍ ته ولاړ، چه زیاته موده

ئېي د اروپا په مختلفو هیوادو کې هم تیره کړه. او یو حل
 خو پطروګراد ته هم په چکر تللی وو، چه دومره مصارف به
 لدې ملا سره له کومه شوي وو؟ چه اصل مقصد د همدې
 خواب په څیرنه کې پروت دی چه دا سړی بیا ولې او د
 کومو تشکیلاتي فعالیتونو له خوا دومره شهرت ته ورسید؟
 مگر تر دا ننه ئې چا حقیقي بڼه ونه پیژندله.

امیر شیر علی خان د خپلو نیکو هیلو په ستومانو
 لارو کې د اوچتو ګامو اخستلو ته په آرام پکر پاته نشو
 حکه چه بیا هم د روس او انگریز د قوتونو د رقابت له
 فشار لاندې یوې داسې سیاسي اشتباه ته واوونست چه
 عاقبت ئې دردناکه وو. دا غلطه سیاسي لوبه د امیر دا وه
 چه د انگریزانو په مقابل کې ئې پخوانی نفرت د روسانو
 په دوستي بدله کړه او دا لوبه ئې ولوبوله. چه هم "د
 افغان- انګلیس" د دوهم جنگ شرطونه ئې برابر کړل او
 هم ئې خپله شخصي غوصې بیرته د امیر په مزاج او
 صحت مخ راواړاوو. چه په آخر کې یو عصبي انسان ترې
 جوړ شو چه حتی خپل سکه زوی امیر محمد یعقوب خان
 یې تر پنځو کلو په بند واچاوو. دا اعصابي حالت هغه

وخت امير ته پيدا شوى وو چه كله د خپلو وروڼو له شرارت
 او جنگ سره مشغول پاته شو. او چه كله ئې د قلات په
 سيمه كې د خپل ورور محمد امين چه د قندهار والي وو
 له جنگ سره مخامخ شو او پدې جنگ كې امير شير على
 خان دوه كسان له لاسه وركړل، چه هم محمد علي خپل
 مشر زوى او هم خپل كشر ورور محمد امين د جنگ په
 ميدان يو بل مخامخ په توره ووهل او بيا دواړه له آخستلو
 زخمو څخه د امير په خيمه كې په حق ورسيدل. چه په
 همدغه علت امير شير على خان له تخت او جنگ نه لاس
 واخيست او گوشه نشين شو. چه په تياره حاي كې به ئې
 تكي تنها خپل غم په اوبكو تيراوو. چه بيا وروسته ئې
 بيرته د افغانستان حالاتو ته پام شو او پداسې وخت كې
 چه كله امير عبدالرحمن خان په لمړي حل مات شوى وو او
 په لمړي حل بخارا ته تښتيدلى وو، مگر له هغه حايه د امير
 شير على خان له حالت نه چه كله خبر شو بيرته ئې په
 . كابل مخ راواړاوو او تخت ئې خپل پلار ته نيولى وو.
 د امير بل ضعيف اړخ دا وو چه د خپلې يوې ښځې د
 ډير گرانښت له كبله د هغه وړوكى زوى چه "عبدالله جان"

نومیده چه لا بالغ شوی هم نه وو، مگر په هماغه واره عمر
 ئې ولیعهد ټاکلی وو. او له حان سره ئې چه کله برطانوي
 هند ته په رسمي سفر کې بوولی وو نو ئې له انگریزانو
 څخه هم د یو رسمي معاهدې په رسمي ماده کې د خپل
 راتلونکي جانشین نوم همدا عبدالله جان ورکړی وو. چه
 بیا ئې امیر ته په خپل کور دننه کې هم د سر دردونه پیدا
 کړل او محمد یعقوب خان د امیر مشر زوی له خپل پلار
 څخه یاغي شو.

او آخري اشتباه ئې دا وه چه له روسې نه دوه دیرش
 کسيزه لوی هئیت افغانستان ته د امیر په غوښتنه او
 اجازه راغی چه امیر په ډیر زیات خوشبینۍ په خوښۍ
 هرکلی کړ. مگر په مقابل کې ئې د انگریزانو هئیت ته
 پداسې وخت کې خپله دښمني او د رد حواب ښکاره کړ
 چه له یوې خوا امیر د انگریزانو د ډې پرله پسې پوښتنو
 په مقابل کې له فشار لاندې نیول شوی وو چه "دا روسي
 هئیت په کوم مقصد راغلی؟ او ولې د انگریز د هئیت له
 منلو څخه څنګ وهي؟". او له بلې خوا د ډې فشار عصبي
 نتیجه او علت دواړه دا وو چه شهزاده "عبدالله جان" په

حرم سراى کي په دولس کلني عمر د امير د بنحو د
 دسيسو قرباني شوى وو او په زهرو وژل شوى وو، کوم
 چه په امير پير گران وو. نو يو سباهي وختي چه ټول ئي
 ناخبره پريښودل او د مزار په لور ئي کوچ وکړ، پدې
 مقصد چه له روس څخه بذات د انگريزانو په مقابل کي
 وسلې تر لاسه کړي. او د همدې مطلب لپاره پتروگراد ته
 ولاړ شي او د روس تزار سره مخامخ وغزيزي. مگر امير
 پير ژر په ژمي کي په مزار کي مړ شو. کال ۱۸۷۹ م چه
 بيا هم په منځ کي د زهرو دسيسه داخله وه.

- ۱۰ -

امير دوست محمد خان

زموږ د تاريخ د قامي او قبيلوي جنگونو يوې خامې
مرحلې ته د امير دوست محمد خان له نامه لاندې
رارسيږو. پدې مانا چه كله د افغانانو كور د ابدالي احمد
شاه بابا په همت خپل تاريخي نوم د رسمي او دولتي
حدودونو په دننه كې د "افغانستان" په عنوان پيدا كړ، نو
د ابداليانو د قبيلې په دننه كې نورې زياتې پوښې يا
قامونه هم موجود وو، چه له هغې جملې څخه "سدوزي" او
"باركزي" د افغانستان د تخت په نيولو كې يو د بل
گريوانونه تر نيمې پيرې څيرې كړل. ځكه نو د امير دوست
محمد خان د پاچاهي سرگذشت په حقيقت كې د پاچا
گردشي، د خونريزي، د دسيسو او تر خپلو منځو يو د بل
په سترگو باندې د ميل كش كولو دردناكه داستان هم دى.
هغه هم پداسې وخت كې چه انگريزانو افغانستان ته
سترگې نيولې وې او د هند اشغال بې تر اباسين پورې
تكميل كړى وو. او افغانستان ته لدې پاچا گردشيو څخه

زیات زخمونه پاته شول. او د هغه عصر "نولسمه پېړۍ" بارزه ماهیت چه علمي او تخنیکي تلاش په ټولو ساحو کې د نوو نوو کشفونو د پراخه خپرنو او د یو پاڅیدلي تمدن او پیشرفت د خوځیدا مرحله وه، مگر له افغانستان څخه په همدې خونړیو جگړو او د نفاق په علت لیرې پاته شوه. چه د دنیا پیرو هیوادو په تعلیم او جوړولو لاس ایښی وو او علمي پیوې ئې بلولې، مگر زمونږ امیرانو تر خپلو منځو یو د بل سترګې ویستلې، چه شاه زمان د احمد شاه بابا لمسي څخه د ړندولو انتقام شروع شو. چه پدې توګه د ابدالیانو له ګنډې او د احمد شاه بابا زوی "تیمور شاه" په یواځې سر او څه نا څه له کورنیو جگړو څخه خوندي پاچاهي وکړه، چه د مې په میاشت په کال ۱۷۹۳ کې مړ شو. او قبر ئې په کابل کې د پل باغ عمومي تر خوا دی چه درۍ سوه بنځې او له دیرشو زیات اولادونه ئې درلودل.

او کله چه نوبت شاه زمان ته راوړسید، له خپل مشر ورور همایون او له هغه کشر ورور محمود سره په جنگ واووبست چه وروڼه وو او د سدوزي فامیل وو. چه لا د

سدوزيو او باركزو تر منځه د لانجې شروع كيدو ته وخت پاته وو او چه بيا د امير دوست محمد خان د تخت په بيا نيولو سره د سدوزيو په عوض محمد زيان اقتدار ته رسيدل چه هماغه د باركزيو قام دى. حكه نو له ۱۷۹۳م چه تيمور شاه مړ شو او پاچاهي زمان شاه ته ورسيدله. له هماغې سنې څخه تر كال ۱۸۲۶م او له هغه وروسته تر كال ۱۸۶۶م پورې دا اوږده كلونه زمونږ د تاريخ د خانه جنگيو مرحله جوړوي او چه له مطالعې لاندې په مجموعي توگه نيول كيږي.

محمود به چه كله شكست وخوړ نو به ئې ايران ته پناه ويوړه چه په ايران كې " قاجار " خاندان حكومت كاوو. نو به ايران اردو وركړه بيرته به ئې په افغانستان حملې شروع كړې. او پخپله زمان شاه يا "شاه زمان" د افغانستان داخلي چارې پرې ايښې وې او درې حله ئې په هند حملې وكړې. چه كله به شاه زمان د هند په خاوره په حملو مشغول وو، نو مشر ورور به ئې د ايران په مټ په افغانستان حملې شروع كړې. پدې توگه د شاه زمان يوه پوښه په هند كې، بله بيرته افغانستان ته په تلوار تلوار

راتلو سره په ناقصه ستوماني کې ژوند تیر شو. چه
 بلاخره د شاه زمان وژلو ته دسیسه جوړه شوه، نو
 شازمان دسیسه جوړونکي مشران ئې په چل خپل سرای
 ته راوغوښتل او ټول ئې ووژل "۱۸۰۳ م". د خانه جنگي
 مهم اور له همدې فساد نه پورته شو، چه افغانستان ئې
 نیمه پیرۍ په خپلو لمبو کې وسوزاوه. او علت ئې د
 بارکزیو د قام او د محمدزي د خاندان مشر د "پاینده
 محمد خان" وژنه وه، چه هغه هم په دسیسه کې شامل
 وو. دده وژنه د نورو نوو فسادونو په رامنځ ته کولو کې
 پیشقدمه حادثه وه. حکه چه د هغه زوی فتح محمد چه په
 وزیر فتح خان مشهور دی له خپل ټول عیال سره ایران ته
 وتښتید او هلته د شاه زمان له ورور محمود سره یو حای
 شو. او بیرته ئې په گډه په افغانستان مخ راواړاوه او له
 شاه زمان څخه ئې تخت ونيوه. چه محمود په شاه محمود
 یاد شو او فتح خان ئې خپل وزیر وټاکه. کله چه شاه
 زمان پېښور ته خپل سکنی ورور شاه شجاع ته چه د
 "شجاع الملك" په لقب یادیده او د پېښور والي وو حان

رساوو، په لاره کې یو ملا خپل کور ته میلمه کړ او شاه زمان له حان نه ناخبره په ملا اعتبار وکړ. ملا عاشق شاه محمود ته په پټه احوال واستاوو. شاه محمود خپل ورور ونيوو او لاسونه ئې د ملا په کور کې وروترل او بیا ئې د اوسپنې یو میل په اور سور کړ د ملا لاس ته ئې ورکړ او هغه میل ئې د شاه زمان په سترگو کینبود. نو ملا عاشق له شاه محمود نه زیاتې پیسې په مکافات واخستلې.

دا هغه انتقام وو چه شاه محمود د خپل سکني ورور همایون د سترگو غچ له شاه زمان نه واخیست، حکه شاه زمان د همایون په سترگو همداسې یو میل کش کړی وو. دا وروڼه نفاق او خود خواهیو پرانده کړي وو او له عاطفې څخه ئې پردي کړي وو، چه یو د بل سترگې ئې ړندولې. په منځ کې تخت او هغه پیسې پرتې وې چه د شاه زمان دولت ته به راتللې، تر څو چه هغه هم له تخت نه ولويد او ړوند کړل شو:

۱. له کشمیر څخه د دولت خزانې ته هر کال ۷۸۰۰۰۰۰ روپۍ تحويل کیدلې.

۲. له ملتان څخه ۳۰۰۰۰۰ روپۍ.
۳. له دره اسماعيل خان څخه ۷۰۰۰۰۰ روپۍ.
۴. له دره غازي خان څخه هم ۷۰۰۰۰۰ روپۍ.
۵. له پيښور څخه ۲۰۰۰۰۰ روپۍ.

او د شاه زمان د "۱۲۰۰۰" کسيزې اردو مهم کسان هغه قزل باشان وو چه احمد شاه بابا له ايران څخه راوستلي وو او دوی شيعه مذهب ترکمنان وو. او پدې اردو کې د هزاره جات له ولايت څخه هم زيات کسان شامل وو. او هر عسکر ته به بې په کال له "۱۰" تر "۱۵" تومنو پورې معاش ورکاوو. له هزارگانو څخه "۲۰۰۰" نفرو د شاه د نژدې اميرانو په خدمت کې وو، چه دوی ته به بې په هزاره جات کې د حُکمې د گروي حق ورکاوو. او له درانيو څخه ملي "قامي" اردو د هر قام د مشر په قومانده "۳۰۰۰۰" سوار کار وو. پرته له درانيو "ابداليانو" غلجي او بلوچ هم د شاه زمان په اردو کې وو. او چه دا تيزه له ابدالي احمد شاه څخه کينډول شوې وه، چه کله به بې د هند نيولو ته حرکت وکړ نو به د بلوچانو، د ديره جاتو، د غلجيو له

خلکو او د ملتان له ولایتونو څخه پدې اردو کې داوطلبان داخل شول چه د سورو شمار به له "۳۰۰۰" څخه زیات وو. د اوسنانو سوارکاران اکثره بلوچان وو.

د شاه محمود د پاچاهي زور د وزیر فتح خان په مټ کې وه، ځکه هغه تخت ورته گټلی وو. خپله شاه محمود به دننه په خپل حرم سرای کې په ناقصو ساعت تیږو ورځ تیږوله. ټول کارونه د وزیر فتح خان په لاس کې وو. مگر ها خوا شجاع الملک د شاه زمان ورور له پېښور نه د کابل د نیولو عزم وکړ. مگر وزیر فتح خان ئې مخې ته وراووت او په ننگرهار کې یې سخته ماته ورکړه. او چه کله وزیر فتح خان له کابل څخه لیرې وو، نو په کابل کې د قزل باشو ښاریانو او د سنی مذهب تر منځه بغاوت جوړ شو. او دې مذهبي جنگ کور په کور لمبې خپرې کړې، چه تر دې وخته "شجاع الملک" د خیبر د غرو په قامونو سرگردانه گرزیده. مگر یو په یو یې له یو کم قوت سره ځان کابل ته راوړس او په ناڅاپي حمله ئې شاه محمود په حرام سرای کې ونیو او همالته ئې مټې وروترلې. او خپله په تخت کښیاست چه په شاه شجاع یاد شو.

وزیر فتح خان پدې حَل شاه شجاع ته په اطاعت
 راغی او لاسونه ئې د تسلیم په سینه کینودل او شاه
 شجاع وبابنه او منصب ئې ورکړ. مگر د شاه زمان زوی
 قیصر او د شاه محمود زوی کامران دواړه شاه شجاع ته
 پورته شول چه لا د شاه شجاع د پاچاهي یوه میاشت هم
 پوره شوې نه وه. پدې حَل چه وزیر فتح خان د شاه
 مخالفان ولیدل چه پورته شوي دي نو ئې د شاه شجاع
 ملا تري پرینودله او له یاغي شهزادگانو سره د شاه په
 ضد یو حای شو. او خانه جنگي پیل شو چه تر ۱۸۱۰م
 پورې ئې دوام وکړ.

شاه شجاع د خپلې پاچاهي د هرج مرج له دورې مخکې
 د انگریزانو یو هیئت په پېښور کې منلی وو او له هغو سره
 ئې یوه معاهده هم په لمړي حَل امضا کړې وه. چه د دې
 معاهدې اصلي موضوع د فرانسې د دولت محتمل خطر
 په نظر کې نیول شوی وو، چه لا د شاه زمان د پاچاهي
 په دوره کې د فرانسې نامتو قوماندان "ناپلیون" غوښتل
 چه د هند اشغال عملي کړي چه دا به له انگریزانو سره
 جنگ وو، " ۱۸۰۹-۶-۱۷م ". د معاهدې لمړی ماده:

۱. د قاجار د خاندان واکداران د دراني حکومت او دولت په ضد له فرانسې سره یو لاس شوي دي. نو که چیرې دا دواړه مخالف دولتونه افغانستان ته داخل شي او که وغواړي چه له هغه ځایه هند ته داخل شي، نو شاه شجاع به د هغوی مخه نیسي، چه انگریزان به د شاه ټول پوځي مصرف په همدغه لار کې په غاړه اخلي.

۲. افغان او انگلیس به تل دوستان وي. نو شاه به حتی یو نفر فرانسوی ته هم دا اجازه نه ورکوي چه د دراني دولت له حاکمیت لاندې ځمکه کې خپله پوښه کيزدي.

چه بیا د انگریزانو له شاه شجاع سره دوهمه معاهده په " ۲۵-۱۱-۱۸۱۴ م " کې په دوهم ځل هم رامنځ ته شوه چه نورې خبرې هم ورسره وې.

شاه شجاع چه لا په تخت پوره محکم شوی نه وو، چه پدې ځل وزیر فتح خان په دوهم ځل کابل ونيوو. او بیا ئې شاه محمود په تخت کشیناوو. او شاه شجاع پیښور ته وتښتیده. او هلته ئې بیا لښکرې را برابرې کړې او په سختو جگړو ئې لاس پورې کړ. د دې جنگونو په دوام کې بالاخره په یو ځل شاه شجاع اسیر کړل شو او لاس تړلی

نې کشمير ته تبعيد کړ او هلته ئې له نظارت لاندې پريښود کال " ۱۸۱۲ م " .

شاه شجاع بيا په کشمير کې هغه وخت د "رنجيت سنگ" په لاس کې لويږي چه کله رنجيت سنگ کشمير فتح کړ. او له شاه شجاع نه يې هغه مشهور الماس چه په "کوه نور" نې شهرت درلود وغوښت. دا الماس نادرشاه افشار چه کله هند ونيوو د گورگاني خاندان له شاه خخه نې آخستې وو او کله چه احمد شاه د نادر افشار د گارد خصوصي افسر وو او نادر افشار ووژل شو، نو احمد خان "احمد شاه بابا" د نادر افشار حرم له تجاوز خخه وساته او د دې کومک په مقابل کې د نادر افشار ښځې دا الماس احمد خان ته بخشش کړی وو.

نو رنجيت سنگ د کوه نور الماس په زوره له شاشجاع نه واخيست او بيا شاه شجاع لاهور ته واستاوو او هلته نې بندي کړ. بيا وروسته له څو کلونو شاه شجاع له زندان خخه په پټه وتښتيد او انگليسانو ته نې پناه وپورله ۱۸۱۹ م.

تر دې مودې شاه محمود پاچاهي کوله او د شاه محمود
 ورور "حاجي فيروز" په هرات کې والي وو. د ايران د
 قاجار حکومت په هرات لښکرې راوويستلې، نو وزير فتح
 خان د حاجي فيروز مرستو ته ورغی. او چه کله ئې حان
 پوه کړ چه حاجي فيروز د ولايت لياقت نلري، هغه ئې له
 چوکۍ نه ليرې کړ. پدې وخت کې دی چه په لمړی حل د
 امير دوست محمد خان خهره د افغانستان په صحنه کې
 ظاهرېږي. هغه هم پداسې يو شرمناک آغاز چه کله
 حاجي فيروز له چوکۍ نه ليرې شو، نو د وزير فتح خان
 ورور دوست محمد "امير دوست محمد خان" د حاجي
 فيروز حرم سراى ته حان ورساوو. د حرم سراى په ځينو
 بڼو ئې تجاوز وکړ او د هغوى له غاړو ئې اميلونه او
 گانې په زور وشکولې. د بڼو په جمله کې د شاه محمود
 لور هم وه، کوم چه د حاجي فيروز زوى ته شاه محمود
 ورکړې وه. پدې حادثې يو خانداني کين او انتقام شروع
 شو. نو چه کله د شاه محمود زوى کامران خان په دوست
 محمد پسې شو، چه وې نيسي هغه په پټه او په ډير تلوار
 په نيمه شپه حان له هرات څخه ورک کړ. او چه کله ئې پټه

ولزیدله نو حان ئې کشمیر ته په تیښته رسولی وو. مگر د کامران خان غوصه ماته شوې نه وه نو ئې د دوست محمد ورور وزیر فتح خان گرفتار کړ او په سترگو ئې میل ورکش کړ، ږوند ئې کړ. او بیا همدا ږوند وزیر په غزني کې د سدوزیو د مشرانو له خوا ووژل شو. دې کار د افغانستان هیواد ته یوه بدمرغي راوستله. وزیر فتح خان چه کله د شاه محمود د واکداري ټول امکانات په خپل لاس کې نیولي وو، نو ئې خپل ټولو وروڼو ته ولایتونه او د قوماندانی منصبونه ورکړل او قوت ته ئې ورسول. او چه کله وزیر فتح خان اول ږوند او بیا ووژل شو، نو د وزیر ټولو وروڼو د عصیان بیرغونه جگ کړل. په پېښور، ملتان، کشمیر، کندهار او نورو صوبو کې د وزیر هر ورور حان له مرکز څخه آزاد کړ او په جنگ ئې لاس پورې کړ، چه تر هغو له ټولو سدوزیو غچ واخلي. نتیجه دا شوه چه د سدوزیو او محمد زیو تر منځه قامي دښمني او د تخت نیولو رقابتونو د افغانستان هیواد په ډیرو برخو وویشه، چه نور واحد مرکزي قومانده او مرکزي حاکمیت له منځه ولاړ.

پدې جنگونو کې وو چه د وزير فتح خان ورور دوست محمد کشمير پريښود په کابل ئې حمله وکړه. دا سپری د خپلو نورو وروڼو له خوا پدې خاطر رتل شوی وو چه مور ئې د کابل قزلباشه وه. مگر دوست محمد له ټولو وروڼو څخه چل بازه او دسيسه بازه وو. چه له همدې لارې ئې بلاخره د کابل تخت ونيوو. ځکه چه په کابل کې د قزلباشانو قوي قوت ورسره وو، چه په ملاتړ ئې ودریدل. "۱۸۲۶م".

لاکن امير دوست محمد خان ونشو کړای چه د خپلو وروڼو د دوامداره بغاوت له لاسه آرام پاته شي. چه دې داخلي خانه جنگيو تر ۱۸۳۱م پورې افغانستان د هرج و مرج طوفان ته وسپاره او هیواد د بې امنيتي او بالخاصه د فقر د گودال څنډې ته ورسید. او ها خوا شاه شجاع يو حل بيا وغوښتل چه د سدوزيو قدرت د تخت او پاچاهي له لارې بيا ميدان ته وباسي او د اقتدار له تخت نه محمد زيان ليرې کړی. نو پي له دريو منابعو کومک وغوښت. يو له رنجيت سنگ څخه، دوهم له انگریزانو او دريم د سند د صوبې له اميرانو څخه. مگر انگریزان بيطرفه پاته شول او

هم د سند اميرانو کوم ټينگ قول ورنکړ. تنها رنجيت سنگ
کومک ومانه، مگر شرطونه ئې دا وو چه:

۱. پيښور به زما وي.

۲. ستا فاميل به له ما سره پاته کيزي.

نو شاه شجاع يو څه اندازه لښکرې راټولې کړې د
کندهار په خوا ئې حرکت وکړ. په کندهار کې د محمدزيو
واکمن سردار له کابل نه کومک وغوښت او امير دوست
محمد خان خان ورورساوو. د ميدان په خامخ جنگ کې
ئې شاه شجاع ته سخته ماته ورکړه. په همدې وخت کې
وو چه " ۱۸۳۴ م " رنجيت سنگ په پيښور حمله وکړه. هغه
حای ئې له سلطان محمد خان څخه ونيوو، چه د امير
دوست محمد خان ورور وو. سلطام محمد خان باجوړ ته
وتښتيد چه بې له کومې مقابلې او مقاومت څخه پيښور د
رنجيت سنگ لاس ته ورغی.

او په همدې وخت کې سلطان محمد خان رنجيت سنگ ته
احوال واستاوو چه سره يو لاس شي او د کابل تخت په
گډه له امير دوست محمد خان څخه ونيسي. رنجيت سنگ
د قهر خدا کړې وه او دا ئې ورته ويلي وو چه "افسوس د

افغانستان په ناخبرو خلکو چه تاسې غوندې کسان ئې پاچايان شوي دي...“.

له يوې خوا چه رنجيت سنگ د ديره جات، پشاور، کشمير نيولو ته دوام ورکړ، مگر په کندهار کې د امير دوست محمد خان ورور "کهندل خان" د ايران حکومت دې ته تشويقاوو چه هرات اشغال کړي. حکه چه هلته د سدوزيو د خاندان آخري حکمران "کامران د شاه محمود زوی" والي وو. او کله چه د ناپليون خطر له هند څخه د ماسکو په خوا اووښتی وو او په ماسکو ئې ۱۸۱۳م حمله کړې وه، نو روسانو د ايران نيولو ته دوام ورکړ. او په هر وار ئې يوه سيمه ترې نيوله. مگر روسانو ايرانيان دې ته تشويقول چه د ترکمنستان او افغانستان په لور لدې هيواد څخه ځان ته سيمې ونيسي، او پدې لار کې روسانو د مرستې وعدي هم ورکړې وې. او په همدې کلونو کې شاه شجاع له خپل شکست څخه وروسته انگریزانو ته پناه وړې وه او انگریزانو په "لوديانه" کې ځای ورکړی وو. يو ځل بيا شاه شجاع ته د تخت د نيولو شوق پيدا شو. پدې باره کې له انگریزانو سره د رنجيت سنگ په شمول

شاه شجاع يوه معاهده امضا كړه چه د تخت له نيولو
 وروسته به شاه شجاع له ديره جاتو، كشمير او پيښور
 خڅه رسماً لاس اخلي او دا سيمې به د رنجيت سنگ وي.
 بر علاوه شاه شجاع به هر كال رنجيت سنگ ته د خروار
 په حساب بادام، پسته، كشمش، وچه او لمده ميوه ليزي.
 هر كال به له لسو تر ديرشو بهترين آسان او د غزني
 مشهور پوستينچې او پوستينونه، قالينې او څو ښې تورې
 او خنجر هم ورليزي. په مقابل كې به رنجيت سنگ په كال
 كې شاه شجاع ته وريچې استوي. او رنجيت سنگ به
 خپل يو څو عسكر د انگريزانو له قواوو سره يو حاي د
 انگريزانو له قوماندې لاندې د شاشجاع كومك ته ليزي
 چه تخت ورته ونيسي. دا معاهده امضا شوه او له دو
 مهمو خواوو د افغانستان په هيواد لښكرو حركت وكړ. يو
 د سپين بولدك او د بولان او كوټه له خوا وو په كندهار،
 دوهم د خيبر د درې له لارې چه د شاه شجاع زوى
 شهزاده تيمور ئې په سر كې وو. او ها خوا د ۱۵۰۰۰
 نفري پوځ په راس كې "مكناتن" قرار درلود چه هم پوځي
 او هم سياسي واكدار وو او شاه شجاع ئې تر څنگ وو.

سردار كهنډل خان كندهار پريښود او وتښتیده. كندهار په
 " ۲۵ - ۴ - ۱۸۲۹م " د شاه شجاع لاس ته ورغی. مگر
 افغانانو يو عجيب عكس العمل ښكاره كړ، چه د كندهار په
 مشهور جمات كې يې په هغه مابښام خلكو په هغه ملا
 پسې لمونځ ونكړ كوم چه دا ملا د شاه شجاع په هركلي
 كي هم د شاه شجاع لاس ښكل كړی وو او هم ئې له
 شاه شجاع څخه يوه كڅوړه پيسې منلې وې. په جمات
 كې هر چا حآن حآن ته لمونځ وكړ. ملا د علت پوښتنه
 وكړه، حواب ئې داسې واوريد چه "پښتانه په هغه ملا
 پسې لمونځ نكوي چه د پرديو د غلام لاس ئې ښكل كړی
 وي". او شاه شجاع پير كوشش د كندهار او كابل په لاره
 كې هم ښكاره كړ چه ملايان د حآن كړي او د پيسو خلتې
 ئې مخكې له مخكې د همدې كار لپاره تيارې كړې وې
 حكه چه ملايانو په عوامو كې مذهبي نفوذ درلود.
 شاه شجاع د انگريز له پوځ سره جون تر ۲۷مه
 پورې په كندهار كې پاته شو. او د كابل په لور ئې بيا
 حركت وكړ چه په " ۷ - ۸ - ۱۸۳۰م " كابل ته راوړسيد، او
 امير دوست محمد خان بخارا ته وتښتیده.

او یوه میاشت وروسته د شهزاده تیمور په سرکردګي د جلال آباد پوځ هم ځان کابل ته راوړساوو. په تخت شاه شجاع ناست وو مګر ټول پوځي، سیاسي حتی اداري واک د مکناتن په لاس کې وو. او په حقیقت کې انګریزانو په افغانستان کې په افغانانو حکومت کاوو. چه په همدغه علت دې رنگه حقارت زیات دوام موندلی نشوای، نو د "افغان - انګلیس" لمړی جنگ او د انګلیسانو لمړی شکست زموږ په تاریخ کې د ملي حماسې ویارلی داستان پریښود. چه متحدو او یو موټي شوو افغانانو خپل افغانیت میدان ته وویست. چه شاه شجاع ووژل شو، مکناتن ووژل شو، د انګلیس ټول پوځ تباہ شو. او د دې مرحلې د هرې ورځې حماسې او د اتفاق او د ملي ارادې د هرې ورځې افسانې ځانته د هر افغان د مطالعې تنده راغواړي. او بیا امیر دوست محمد خان د دوهم حل لپاره د کابل په تخت کشیناست. او په کال ۱۸۶۳ م کې مړ شو، قبر یې په هرات کې دی.

نوټ : نن زما په لاس کې نور سپين کاغذونه خلاص شول.
لارې او دکانونه بند دي او هرې خواته ليرې او نږدې د
وحشتناکو چاودنو غږونه اوریدل کيږي چه انسان ته د
تمرکز توان نه پاته کيږي. حُکله نو دوهم فصل پای ته ونه
رسید. نو که ژوندی پاته شم، پاته برخې ته به کوم بل
وخت دوام ورکړم.
تر هغه وخته د خدای پامان چه کله بیا کاغذونه پیدا شول
نو بیا به خبرې کوو، کومې چه پاتې دي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library